

Paul Terwan
onderzoek & advies

Altenburg & Wymenga

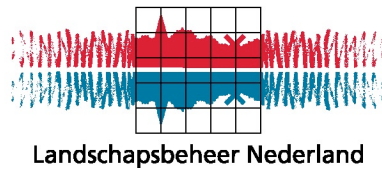
ECOLOGISCH ONDERZOEK

clm Centrum voor Landbouw en Milieu

Beheersmozaïeken voor de grutto

Opzet van de experimenten met optimaal gruttobeheer in zes gebieden in Noord- en West-Nederland in het kader van het project "Nederland – Gruttoland"

Beheersmozaïeken voor de grutto

Opzet van de experimenten met optimaal gruttobeheer in zes gebieden in Noord- en West-Nederland in het kader van het project "Nederland – Gruttoland"

"Nederland - Gruttoland" is een driejarig project van Vogelbescherming Nederland, Landschapsbeheer Nederland en BoerenNatuur Nederland
Gefinancierd door de Nationale Postcode Loterij

P. Terwan (Paul Terwan onderzoek & advies)
E.B. Oosterveld (Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek)
H. de Ruiter (CLM Onderzoek en Advies BV)
J.A. Guldmond (CLM Onderzoek en Advies BV)

Publicatienummer CLM 581-2003

Lay-out F. de Groot (CLM)

Foto kaft © Bennie Klazenga Natuurfotografie

Inhoud

1	Inleiding	1
2	De experimentgebieden	3
	2.1 Selectie van gebieden	3
	2.2 Karakter van de gebieden	5
3	De deelnemers	7
	3.1 Gebiedsgewijze karakteristiek van de deelnemers	7
	3.2 De bezoekbedrijven	8
4	Karakter en doel van de toegepaste maatregelen	11
	4.1 Beschrijving van de maatregelen	11
	4.2 Overleg over de maatregelen met de deelnemers	13
5	De gebiedsmozaïeken	15
	5.1 Delfstrahuizen	16
	5.2 Fjûrlannen	16
	5.3 Gerkesklooster	17
	5.4 Midden-Delfland	17
	5.5 Alblasserwaard	18
	5.6 Amstelland	18
	5.7 Beoordelen van de mozaïeken	19
6	Monitoring	25
	Bijlage 1 De precieze bepalingen bij de beheerpakketten	27
	Bijlage 2 De zes gebiedsmozaïeken op kaart	29
	Bijlage 3 Formulier voor de bedrijfsmatige monitoring	37

1 Inleiding

Achtergrond

Het gaat niet goed met de grutto in Nederland. Naar recent duidelijk werd, is de Nederlandse populatie in pakweg vijftien jaar tijd nagenoeg gehalveerd. Reden voor Vogelbescherming Nederland om in actie te komen en een groep organisaties te verenigen in een Grutto-platform, dat in 2001 het appèl "Help de grutto" opstelde met aanbevelingen aan overheid, terreinbeheerders, landbouw en vrijwillige vogelbeschermers.

Omdat een groot deel van de Nederlandse grutto's broedt in boerenland, is het van groot belang om na te gaan hoe het broedsucces hier kan worden vergroot en wat daarvan de bedrijfsmatige (en bedrijfseconomische) gevolgen zijn. Vogelbescherming heeft dat modelmatig, in de vorm van een bureaustudie, in 2002 laten uitzoeken (Terwan & Guldemond 2002). Maar ook praktische toetsing van een optimaal gruttobeheer is van wezenlijk belang: als dit een succes blijkt, kunnen de experimentele 'gruttobedrijven' model staan voor een nieuw en effectiever gruttobeheer. Voor die praktijktoets hebben Vogelbescherming Nederland, Landschapsbeheer Nederland en BoerenNatuur Nederland, een projectvoorstel "Nederland – Gruttoland" opgesteld. Doel van dit driejarig (2003-2005) project is om in een aantal gruttobolwerken in Nederland met clusters van (melk)veebedrijven een optimaal gruttobeheer te gaan uitvoeren. Het project wordt begeleid door onderzoek om te zien of het beheer resultaten (m.n. een toename van het aantal vliegvlugge jongen) oplevert. Grootschalige voorlichting aan boeren en burgers moet ertoe bijdragen dat de bescherming van de grutto wordt verankerd in de boerenpraktijk, het beleid en de samenleving.

Projectwerkzaamheden en werkwijze

In het project zijn de volgende activiteiten ondernomen:

1. Om tot een redelijke uniforme aanpak te komen voor het opstellen van gebiedsplannen, is een handleiding voor de experimenten opgesteld. Daarin staan:
 - minimumeisen waaraan het beheer (op gebiedsniveau) moet voldoen;
 - eisen waaraan een demonstratiebedrijf moet voldoen;
 - de relatie tussen het gebied c.q. het beheer en de monitoring die in dat gebied gaat plaatsvinden om de resultaten vast te leggen;
 - de lijst met beheermaatregelen en vergoedingen;
 - de werkwijze om samen met natuurvereniging en geïnteresseerde bedrijven tot een plan te komen;
 - welke gebieds- en bedrijfskenmerken worden bepaald (gruttodichtheden, landschap, huidige mozaïekbeheer, hoeveelheid reservaatgebied e.d.);
 - een beschrijving hoe het uiteindelijke plan en de onderliggende bedrijfsplannen eruit komen te zien.
2. Organiseren van bijeenkomsten per regio voor het opstellen van gebieds- en bedrijfsplannen. Hierbij zijn uitsluitend gebieden met een agrarische natuurvereniging benaderd om in samenspraak voorstellen te ontwikkelen voor kansrijke gebieden en bedrijven.
3. Opstellen van de eigenlijke gebiedsplannen aan de hand van kaarten met beheeremozaïeken, opgesteld in overleg met de betrokken deelnemers.
4. Opstellen van een bedrijfsmatig monitoringsprotocol, waarmee boeren kunnen bijhouden wat de bedrijfsmatige en bedrijfseconomische gevolgen van het experiment zijn.

Deze onderdelen van het project "Nederland – Gruttoland" zijn uitgevoerd door een consortium van CLM Onderzoek en Advies BV, Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek en Paul Terwan onderzoek & advies.

Leeswijzer

Dit rapport beschrijft achtereenvolgens:

- de selectie en het karakter van de zes experimentgebieden (hoofdstuk 2);
- de kenmerken van de deelnemende bedrijven (hoofdstuk 3);
- de beheermaatregelen voor de grutto, de daarmee beoogde doelen en het overleg hierover met de deelnemers (hoofdstuk 4);
- de mozaïekplannen in de zes experimentgebieden en de meerwaarde ten opzichte van het weidevogelbeheer in voorgaande jaren (hoofdstuk 5);
- de monitoring (hoofdstuk 6).

2 De experimentgebieden

2.1 Selectie van gebieden

Voor het experiment zijn zes gebieden geselecteerd op basis van de criteria zoals vermeld in Terwan & Guldmond (2002):

- een goede gruttostand (minimaal 15 broedparen per 100 ha);
- minimaal 30 gruttopen in het experimentgebied;
- een lage predatie;
- plas-draspercelen aanwezig of eenvoudig te creëren;
- aanwezigheid van vrijwilligersgroep voor nestbescherming;
- aanwezigheid van een agrarische natuurvereniging (geen harde eis, wel een pre);
- aanwezigheid van een reeds redelijk aandeel laatgemaaid land (om financiële redenen);
- bereidheid van 1 of 2 bedrijven om als demonstratie- of bezoekbedrijf te functioneren.

Toepassing van deze criteria op een aantal gebieden in Noord- en West-Nederland leidde in het genoemde rapport reeds tot gebiedsaanbevelingen. In Noord-Nederland zijn inderdaad drie gebieden (alle in Friesland gelegen) geselecteerd die reeds in dit rapport stonden vermeld en vond de gebiedskeuze vrij snel plaats. In West-Nederland zijn – op de Alblasserwaard na – uiteindelijk andere gebieden gekozen. Hier bleek het lastiger om gebieden te vinden die zicht boden op een geschikt beheersmozaïek en waar voldoende animo voor deelname werd verwacht. Om tot een keuze voor drie gebieden te komen, is met 6 à 7 gebieden overleg gevoerd. In alle gevallen is in eerste instantie overlegd met de agrarische natuurvereniging ter plekke.

Het overleg heeft uiteindelijk geresulteerd in een keuze voor drie Friese gebieden, twee Zuid-Hollandse gebieden en een Noord-Hollands gebied:

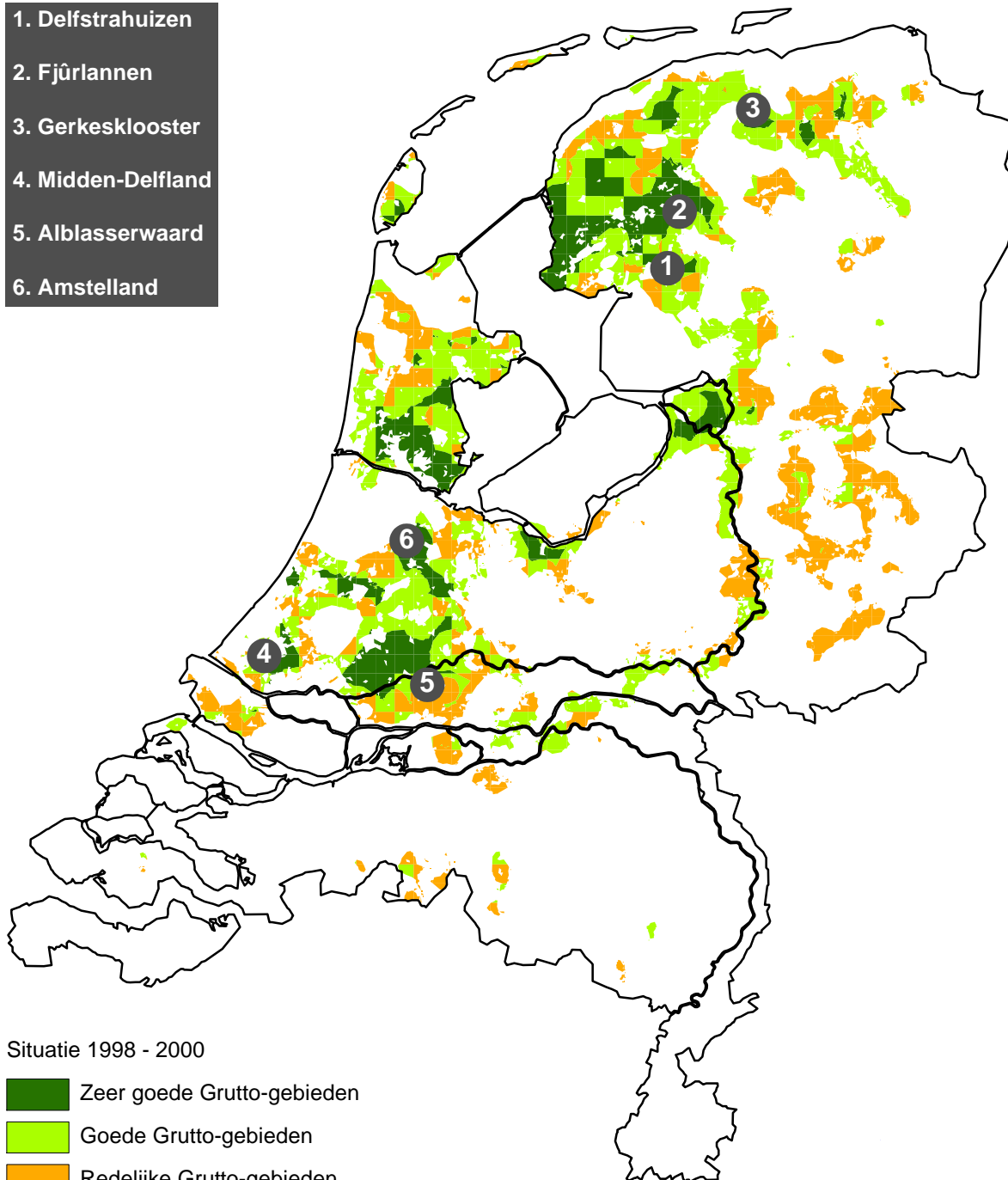
1. Veenpolder Delfstrahuizen (Fr), aan de oostoever van het Tjeukemeer. Hier is de agrarische natuurvereniging Tusken Tjsjûkemar en Tsjonger (TTT) actief.
2. De Fjûrlannen bij Oldeboorn (Fr), waar een gelijknamige agrarische natuurvereniging actief is.
3. Gerkesklooster (Fr), waar de Vereniging voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Achtkarspelen (VANLA) haar werkgebied heeft.
4. Midden-Delfland (ZH), en wel de Klaas Engelbrechtspolder. Hier is de agrarische natuurvereniging Vockestaert actief.
5. De Alblasserwaard (ZH) (polder Noordzijde), het werkgebied van agrarische natuurvereniging Den Hâneker.
6. De Bovenkerkerpolder in het Noord-Hollandse Amstelland, werkgebied van agrarische natuurvereniging De Amstel.

De ligging van de zes experimentgebieden is aangegeven in figuur 1.

Daarna, in § 2.2, beschrijven we de experimentgebieden in meer detail.

GRUTTOKAART VAN NEDERLAND

1. Delfstrahuizen
2. Fjûrlannen
3. Gerkesklooster
4. Midden-Delfland
5. Alblasserwaard
6. Amstelland

Situatie 1998 - 2000

- Zeer goede Grutto-gebieden
- Goede Grutto-gebieden
- Redelijke Grutto-gebieden
- Overige gebieden

Fig.1
Ligging van de zes experimentgebieden op de 'Gruttokaart van Nederland'.

© A&W / SOVON tek.nr. 386-063a/24072.003/fh

2.2 Karakter van de gebieden

Veenpolder Delfstrahuizen

Het gebied bij Delfstrahuizen maakt deel uit van het Lage Midden van Friesland en ligt op veengrond. Het landschap is grootschalig en open en bestaat voor het overgrote deel uit grasland met een vrij diepe drooglegging (ca 100 cm). Hier en daar ligt een perceel maïs. De openheid wordt doorbroken door enkele ontsluitingswegen met wegbeplanting, door enkele moerasbosjes en enkele andere verspreide locaties met bosopslag en door lintbebouwing met begeleidende beplanting, die in het zuidwesten dwars door het mozaïekgebied loopt. In het zuiden liggen enkele boerderijen middenin het experimentgebied. Aan de noordkant liggen de boerderijen langs de westrand van het gebied. De weidevogelstand is zeer goed: gemiddeld 43 gruttoparen per 100 ha.

Fjûrlannen (Oldeboorn)

Ook de Fjûrlannen liggen in het Lage Midden van Friesland, ten zuiden van Oldeboorn. De grondsoort is veen. Aan de zuidzijde grenst het gebied aan het SBB-laagveenreservaat De Deelen. Het experimentgebied is een grootschalig open weidegebied met een aantal percelen maïs. Ook hier is de drooglegging vrij diep (ca 100 cm). Het wordt doorsneden door een landbouwontsluitingsweg, waarlangs enkele boerderijen (met erfbeplanting) staan. Op enkele alleenstaande struiken na is het gebied helemaal open. De weidevogelstand is redelijk: 15 gruttoparen per 100 ha.

Gerkesklooster

Het gebied bij Gerkesklooster ligt in het noordoosten van Friesland tegen de grens met Groningen. Door het gebied stroomt de Lauwers. De grondsoort is zware zeeklei. Het gebied is enigszins glooiend met een onregelmatige blokverkeveling als gevolg van het ontstaan uit het vroegere kwelderlandschap. Ook dit gebied is een grootschalig, open weidegebied met een vrij diepe drooglegging (90-110 cm), dat aan de noordzijde wordt begrensd door het hoge talud van de spoorlijn Groningen – Leeuwarden. Het wordt doorsneden door enkele (rustige) landbouwontsluitingswegen en toegangswegen naar boerderijen. Enkele boerderijen (met erfbeplanting) staan middenin het open gebied. Andere storingsbronnen zijn er niet. De weidevogelstand is zeer goed: 35 gruttoparen per 100 ha.

Klaas Engelbrechtspolder (Midden-Delfland)

De Klaas Engelbrechtspolder is een oud open krekenslandschap met een mengeling van veen- en klei-op-veengrond. Het landschap is open en bestaat voor het grootste deel uit grasland. Hier en daar liggen percelen maisland. De polder wordt niet doorsneden door een weg, wandel- of fietspad. De polder zelf wordt omringd door 2 provinciale wegen, een fietspad en aan de noordkant ligt de A4. In de polder liggen 2 kleine bosjes. De meeste bebouwing ligt aan de oostkant van het gebied. De weidevogelstand is goed: 24 gruttoparen per 100 ha.

De drooglegging is gemiddeld 40 cm beneden maaiveld. De feitelijke drooglegging is echter sterk afhankelijk van de hoogteligging van de percelen, die door het krekenslandschap sterk varieert: in de lage delen is de drooglegging soms maar 20 cm, op de kreekruggen veel groter.

Polder Noordzijde (Alblasserwaard)

De polder Noordzijde is gelegen tussen Noordeloos en Meerkerk in de Zuid-Hollandse Alblasserwaard. De polder heeft een zeer open landschap met alleen aan de randen bomenrijen en een eendenkooi. Het gebied bestaat geheel uit grasland en wordt doorsneden door twee wegen en een wetering. De bedrijfsgebouwen (bebouwing) liggen vooral aan de Tiendweg en aan de noordkant van Noordeloos. De weidevogelstand is met 20 gruttoparen per 100 ha vrij goed. De polder bestaat hoofdzakelijk uit klei-op-veen, met een kleilaag van ongeveer 30 cm. De drooglegging is gemiddeld 40 cm beneden maaiveld.

Bovenkerkerpolder (Amstelland)

De Bovenkerkerpolder in het Noord-Hollandse Amstelland is gelegen tussen Amstelveen en de Amstel. Het is een droogmakerij met als ondergrond klei-op-veen. Het gebied bestaat vooral uit grasland met plaatselijk wat maïs. Het is een open landschap met een kaarsrechte verkeveling. Midden door het gebied loopt een onverharde weg die voor auto's niet toegankelijk is. De bedrijfsgebouwen liggen aan de oost- en westzijde van de polder. In het gebied ligt één bosje en

hier en daar staan wat groepen met bomen, vooral op locaties waar vroeger molens hebben gestaan. De weidevogelstand is goed: 27 gruttoparen per 100 ha. De drooglegging is gemiddeld 50 à 60 cm, maar er zijn enkele onderbemalingen tot ca 90 cm.

Tabel 1. Enkele karakteristieken van de deelnemende gebieden

	NOORD-NEDERLAND			WEST-NEDERLAND		
	Delfstra- huizen	Fjûr- lannen	Gerkes- klooster	Midden- Delfland	Alblasser- waard	Amstelland
bodem	veen	veen / klei- op-veen	klei	veen / klei- op-veen	veen / klei- op-veen	klei-op-veen
slootpeil gemiddeld (cm beneden maaiveld)	100	100	90-110	40	40	50-60
gruttodichtheid in 2002 (nesten/100 ha)	43	15	35	24	20	27

Opmerkelijke feiten

Als we de deelnemende gebieden bezien, vallen de volgende zaken op:

- onder de deelnemende gebieden zijn twee zuivere veengebieden en één zuiver kleigebied (alle in Friesland). De West-Nederlandse gebieden kennen alle een combinatie van veen en klei;
- opvallend zijn de grote droogleggingen in de Friese gebieden. Zelfs de veengebieden in het lage midden van Friesland kennen een tamelijk diepe ontwatering;
- twee van de Friese gebieden kennen reeds zeer goede gruttodichtheden (minimaal 35 gruttoparen per 100 ha).

3 De deelnemers

In totaal doen 53 bedrijven mee aan het experiment: 27 in Noord-Nederland en 26 in West-Nederland. Maar wat voor bedrijven zijn dit nu en hoe 'representatief' zijn ze voor de streek en voor andere belangrijke weidevogelgebieden? In dit hoofdstuk (§ 3.1) beschrijven we de deelnemende bedrijven aan de hand van enkele verzamelde bedrijfskenmerken. Deze zijn weergegeven in tabel 2 op de volgende bladzijde. Daarna (§ 3.2) vermelden we de geselecteerde 'bezoekbedrijven'.

3.1 Gebiedsgewijze karakteristiek van de deelnemers

Noord-Nederland

In totaal doen in Friesland 27 bedrijven mee in het mozaïekbeheer. In 2 van de 3 gebieden doen ook andere typen bedrijven dan melkveebedrijven mee, namelijk 2 jongvee-opfokbedrijven, een vleesveebedrijf, een schapenhouderij en een loonwerker (die zijn land verhuurt aan melkveehouders). Deze combinatie is gewoon in de Noord-Nederlandse graslandgebieden. De deelnemende melkveebedrijven hebben een productieomvang van gemiddeld 540.000 tot 645.000 kg melk en gemiddeld 75 tot 84 melkkoeien per bedrijf. De gemiddelde bedrijfsoppervlakte varieert per gebied van 48 tot 59 ha. Omvang van bedrijf en veestapel zijn zelfs voor Friese begrippen ietwat bovengemiddeld (het Friese melkveebedrijf heeft gemiddeld ruim 70 koeien op ongeveer 50 ha). De productie-intensiteit (kg melk per ha) is met 10.000 – 11.000 kg per ha gemiddeld voor Noord-Nederland, maar de variaties per bedrijf zijn aanzienlijk (van 7.000 tot bijna 15.000 kg/ha).

In Noord-Nederland is ook de opvolgingssituatie (leeftijd bedrijfshoofd en wel of geen opvolger aanwezig) geïnventariseerd. Deze is hier beter dan gemiddeld: op 30% van de bedrijven is opvolging nog niet aan de orde vanwege de lage leeftijd van het bedrijfshoofd, 41% heeft een opvolger en slechts 11% zeker niet. De deelnemers vormen dus een niet geheel representatieve selectie van relatief toekomstgerichte bedrijven. Uit een oogpunt van gruttobeheer is dat echter juist gunstig: voor een duurzaam gruttobeheer is ook duurzaamheid, c.q. continuïteit van de bedrijven van belang.

West-Nederland

In West-Nederland doen 26 bedrijven mee aan het experiment: 8 in Midden-Delfland en elk 9 in de Alblasserwaard en Amstelland. Ook in West-Nederland ligt het accent op melkveehouderij. In tegenstelling tot Friesland doen er in West-Nederland ook vier biologische bedrijven mee (plus een bedrijf in omschakeling). De gemiddelde bedrijfsoppervlakte is met 32 tot 38 ha aanmerkelijk kleiner dan die in Friesland, maar representatief voor de West-Nederlandse veenweidegebieden (het Zuid-Hollandse melkveebedrijf is gemiddeld ca 35 ha groot). Het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf schommelt rond de 60, maar de verschillen tussen bedrijven zijn groot (van 25 tot 150). Dat is bovengemiddeld (het Zuid-Hollands gemiddelde is 50 melk- en kalfkoeien). Het melkquotum is gemiddeld 400 à 450.000 kg, maar de bandbreedte is ook hier zeer groot (van 120.000 tot meer dan een miljoen kg melk). De melkproductie per ha voedergewassen is het laagst in de Alblasserwaard (ruim 9.000 kg/ha) en het hoogst in Amstelland (bijna 14.000 kg/ha). Ook hier zijn de variaties per bedrijf aanzienlijk: van 5.000 tot bijna 16.000 kg/ha.

Uit West-Nederland zijn er geen gegevens over de leeftijd van het bedrijfshoofd en de opvolgingssituatie. Maar op basis van de overige bedrijfsgegevens kunnen we concluderen dat we te maken hebben met een 'bovenmodale' groep van overwegend toekomstgerichte bedrijven. Voor de toekomst van het gruttobeheer is dat een belangrijk gegeven.

Opmerkelijke feiten

Samenvattend krijgen we het volgende beeld van de deelnemers en van de verschillen tussen de gewesten en gebieden:

- de deelnemers vormen geen volstrekt representatieve afspiegeling van de grondgebonden bedrijven in Noord- en West-Nederland. Dat wil zeggen: de relatief toekomstgerichte melkveebedrijven zijn oververtegenwoordigd. Uit een oogpunt van duurzaam gruttobeheer is dat echter juist een voordeel;

- de Friese bedrijven zijn gemiddeld groter dan de West-Nederlandse (meer grond, meer koeien, meer quotum), maar de productie-intensiteit (melkproductie per ha voedergewassen) is hier gemiddeld wat lager;
- in West-Nederland doen ook enkele biologische bedrijven mee, in Friesland alleen gangbare.

3.2 De bezoekbedrijven

In elk gebied zijn zogeheten 'bezoekbedrijven' geselecteerd: bedrijven die openstaan voor excursies van en uitleg aan verschillende doelgroepen. Daartoe zijn borden met vermelding van het project "Nederland – Gruttoland" geplaatst. Ook staan zij in voorkomende gevallen de pers te woord. Deze bedrijven ontvangen een aparte vergoeding voor de hieruit voortvloeiende activiteiten.

De bezoekbedrijven in de zes experimentgebieden zijn:

- Delfstrahuizen: bedrijf F. Dijkstra te Delfstrahuizen;
- Fjûrlannen: bedrijf G. Hofstra te Oldeboorn;
- Gerkesklooster: bedrijf M. Douma te Gerkesklooster;
- Midden-Delfland: bedrijf N. van Paassen te Den Hoorn;
- Alblasserwaard: bedrijf T.J. Slob te Noordeloos;
- Amstelland: bedrijf C. Lambalk te Amstelveen.

Tabel 2. Enkele kengetallen van de deelnemende 'gruttobedrijven'

	NOORD-NEDERLAND			WEST-NEDERLAND		
	Delfstrahuizen	Fjûrlannen	Gerkesklooster	Midden-Delfland	Alblasserwaard	Amstelland
aantal deelnemers	10	8	9	8	9	9
type bedrijf	7 melkvee 2 jongvee-opfok, 1 vleesvee	8 melkvee	7 melkvee 1 loonwerk 1 schapen	7 melkvee 1 jongvee- opfok/schapen	7 melkvee 1 jongvee-opfok 1 schapen (stopper)	8 melkvee 1 jongvee-opfok
gangbaar/biologisch	alle gangbaar	alle gangbaar	alle gangbaar	7 gangbaar 1 biologisch	5 gangbaar 3 biologisch 1 50/50	alle gangbaar
gem. bedrijfsoppervl. (ha) (+ bandbreedte)	48 (30 – 90)	59 (42 – 91)	49 (24 – 70)	34 (22 – 80)	38 (9 – 100)	32 (15 – 56)
gem. melkquotum (x 1.000 kg) (+ bandbreedte)	558 (300 – 800)	645 (400 – 1.000)	541 (200 – 850)	407 (240 – 1.050)	425 (100 – 1.050)	438 (120 – 890)
melkproductie per ha voedergewassen (+ bandbreedte)	10.400 (7.000 – 13.750)	10.900 (9.000 – 14.300)	10.800 (7.500 – 14.900)	11.720 (8.136 – 14.318)	9.219 (5.000 – 13.622)	12.550 (8.000 – 15.893)
gem. aantal melkkoeien (+ bandbreedte)	84 (55 – 130)	84 (55 – 130)	75 (40 – 100)	58 (35 – 150)	65 (24 – 150)	62 (40 – 110)

N.B.: de gemiddelden m.b.t. aantal melkkoeien, melkquotum en melkproductie per ha zijn berekend over het aantal bedrijven met melkvee, niet over het totaal van alle deelnemers. Ook komt het viermaal voor dat bedrijven (een deel van) hun melkquotum hebben verhuurd. Dit 'niet-actieve' quotum, dat elders wordt volgemolken, is in de berekeningen eveneens buiten beschouwing gelaten.

4 Karakter en doel van de toegepaste maatregelen

In dit hoofdstuk beschrijven we de pakketten van beheermaatregelen zoals die – per gebied en bedrijf in wisselende combinaties – zijn overeengekomen met de 'gruttobedrijven' in het kader van het experiment. Voor elk beheerpakket is een vergoeding berekend. Hierover is in het kader van het project een aparte notitie gemaakt. In § 4.1 schetsen we de maatregelen (karakter en doel), in § 4.2 beschrijven we de met de deelnemers besproken en overeengekomen varianten van beheersmaatregelen.

4.1 Beschrijving van de maatregelen

We schetsen in deze paragraaf vooral het karakter en doel van de gruttomaatregelen. De precieze bepalingen zijn beschreven in bijlage 1.

Opmerkingen vooraf

Enkele opmerkingen vooraf bij de beheerpakketten die in het experiment konden worden gekozen:

- de pakketten zijn deels identiek aan pakketten die ook in de Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer (SAN) beschikbaar zijn. Daar waar bovenop de SAN dergelijke pakketten zijn gekozen, zijn deze doorgaans uit het experiment betaald. In veel gevallen is het namelijk niet haalbaar, zeker niet op de korte termijn waarop voorjaar 2003 afspraken moesten worden gemaakt, om aanvullende SAN-aanvragen in te dienen. Bovendien was de SAN een tijdlang gesloten voor collectieven en verdwijnen vanaf 2004 de gebiedspakketten voor weidevogels;
- het was ook mogelijk om bovenop bestaande SAN-contracten en betaald uit het experimentbudget extra inspanningen overeen te komen, zoals *verder* uitstel van de maaidatum (bijv. van 1 juni naar 15 juni);
- hoewel het experiment wordt gefinancierd met privaat geld en zonder EU-cofinanciering, zijn de vergoedingen voor alle pakketten – vanwege de 'gelijke behandeling' van deelnemers – berekend volgens de SAN-systematiek.

Hierna is een onderscheid gemaakt tussen maatregelen ten gunste van vestigingsbiotoop, nestsucces en kuikenoverleving. Uiteraard dienen sommige maatregelen meer doelen, maar ter wille van de helderheid zijn die ondergebracht in één categorie.

Algemene bepalingen (deelnamevoorwaarden)

Allereerst is een pakket aan algemene bepalingen (deelnamevoorwaarden) opgesteld. Deze voorwaarden gelden voor alle deelnemende bedrijven en vormen het (onbetaalde) basisbeheer voor de grutto. De bepalingen bevatten onder meer het zogeheten 'bergboerenbeheer' (handhaven natuurlijke handicaps) dat ook in de SAN is opgenomen:

- a. er worden geen wijzigingen aangebracht in de kavel- en perceelsstructuur, het microreliëf en de bodemstructuur;
- b. er worden geen wijzigingen aangebracht in de detailontwatering en geen verlagingen in grondwaterstand en slootpeilen;
- c. graslandpercelen worden gedurende de looptijd van het experiment niet gescheurd;
- d. het grasland wordt niet 's nachts gemaaid;

Voor deze maatregelen wordt niet of indirect (via de bergboerencomponent in andere pakketten) betaald.

Maatregelen t.b.v. de vestigingsbiotoop

Hiervoor zijn twee specifieke beheerpakketten beschikbaar:

1. *Creëren van plas-dras in het vroege voorjaar*. Plas dras-percelen in het vroege voorjaar bieden weidevogels een aantrekkelijke rustplaats gedurende het broedseizoen. Een gebied is als broedgebied geschikter naarmate veilige rustplaatsen dichterbij zijn. Daarnaast bieden plas-draspercelen mogelijkheden voor foerageren, baden en overnachten en kunnen ze een positief effect hebben op de vestiging.

2. *Uitrijden van ruige mest.* Ruige mest (stalmest) heeft een gunstig effect op het bodemleven (voedsel voor weidevogels) en kan het grasland wat meer structuur (microreliëf) geven, zodat voor weidevogels een aantrekkelijker vestigingsbiotoop ontstaat.

Maatregelen t.b.v. het broedsucces

Hier is slechts één specifiek beheerpakket opgenomen (maar verschillende van de pakketten voor kuikenoverleving bevorderen ook het broedsucces):

3. *Nest- en kuikenbescherming.* Actieve bescherming van legsels en kuikens tijdens veldwerkzaamheden is een zeer belangrijke factor voor het broedsucces.

Maatregelen t.b.v. de kuikenoverleving

In deze sfeer kunnen de volgende zes maatregelen worden overeengekomen:

4. *Terugbrengen van de rijsnelheid bij maaien, schudden en wiersen tot ca 6 km/u.* Hierdoor wordt de kans vergroot dat nog niet opgespoorde nesten alsnog worden gevonden en dat aanwezige kuikens tijdig kunnen ontsnappen. Door langzamer te schudden en wiersen neemt het risico af dat een gespaard nest alsnog wordt bedolven onder plukken gras of dat kuikens worden geraakt. Door scherp op te letten tijdens het maaien en waargenomen kuikens actief in veiligheid te brengen (bijvoorbeeld door ze over de sloot te zetten) kan een boer of loonwerker de kuikenoverleving belangrijk vergroten. Hiervoor is het belangrijk om niet te hard te rijden. Los van de vraag of er al dan niet scherp wordt opgelet, vergroot langzamer rijden de ontsnappingskans van kuikens. Dit geldt met name wanneer het maaien door de loonwerker gebeurt – die maait in sommige gebieden met snelheden van wel 15 à 20 km/u.
5. *Creëren van maaitrappen in mei.* Met het aanbrengen van maaitrappen wordt nagestreefd dat in de tweede helft van mei op weidevogelrijke percelen de maaidatum wordt uitgesteld met minimaal 7 dagen. Dit geldt op percelen, die regulier voor de eerste snede worden gemaaid en naast de maaidatumpercelen in juni. Doordat de uitgestelde maaidatum in de tweede helft van mei valt, betreft het de periode dat de meeste gruttonesten uitkomen. De nesten die nog in het maaitrappenperceel aanwezig zijn en kuikens die in de omgeving op gemaaid land zijn uitgekomen, vinden er dekking. Bij het maaien van de laatste trap in mei kunnen de kuikens als het ware doorschuiven naar de percelen die in juni worden gemaaid.
6. *Rustperiode tot 1 juni (resp. 8, 15 en 22 juni).* Een rustperiode tot in juni is een goede garantie op succesvol uitkomen van de nesten en biedt voldoende dekking en foerageergelegenheid voor gruttokuikens. Ook extra uitstel van de maaidatum, dus bovenop een bestaand maaidatumcontract, kan worden gecontracteerd als daardoor een beter gebruiksmozaïek ontstaat.
7. *Rustperiode van zes weken met voorbeweiding.* Door voor te beweiden tot begin mei ontstaat een begroeiing met veel variatie van kort en lang gras met de aanwezigheid van mestflatten met een rijk insectenleven. Door een rustperiode van 6 weken kunnen bovendien kruiden tot bloei komen die extra insecten aantrekken. Deze maatregel is vooral bedoeld om vanaf begin mei kortere vegetaties te creëren, die geschikt zijn als vestigingsplaats van late legsels en als goede voedselgebieden voor kuikens.
8. *Creëren van vluchtstroken.* Vluchtstroken, delen van percelen die later worden gemaaid dan de rest van het perceel, bieden weidevogelgezinnen tijdens en na de grasoogst dekking en foerageermogelijkheden. De vluchtstroken blijven na het maaien minimaal 2 weken en tot uiterlijk 15 juni staan. In bepaalde gevallen en tot een afgesproken maximum per bedrijf zijn ook *flexibele vluchtstroken* toegestaan: vluchtstroken waarvan de situering in het voorjaar naar bevind van zaken wordt overeengekomen en die gedurende de looptijd van het experiment kunnen 'rouleren' over het bedrijf.
9. *Strokenbeheer bij stalvoeding.* Stalvoeding in het voorjaar biedt goede mogelijkheden een scala aan maaitrappen te realiseren. Op weidevogelrijke percelen worden vanaf eind april banen uitgemaaid, waar geen nesten liggen en blijven op gedeelten met nesten ruime stukken gras staan. Nadat de laatste nesten uit zijn gekomen, worden de betreffende banen gemaaid en staat op de aangrenzende, eerder gemaaide banen weer hergroeid gras, dat dekking en voedsel biedt aan de kuikens. Door zo tot in juni te werk te gaan op een groep aangrenzende percelen, kunnen de kuikens meeschuiven met een steeds optimale graslengte. Deze manier van werken vergt een goede aandacht voor de aanwezige nesten en jongen. Er worden steeds maar één of enkele banen gemaaid en omdat het gras meteen wordt opgeraapt, is de rijsnelheid laag. Daardoor hebben kuikens altijd ruim de tijd om een goed heenkomen te zoeken. In tegenstelling tot alle andere maatregelen wordt deze maatregel niet apart vergoed, omdat hij onderdeel is van een rendabele landbouwpraktijk.

Vergoedingen

De verstrekte vergoedingen zijn weergegeven in tabel 3. Aan de berekening van de vergoedingen liggen aannamen ten grondslag die uitgebreid zijn beschreven in een aparte, 'technische' notitie die in het kader van het project is opgesteld. We volstaan hier met een opsomming van verstrekte bedragen.

Tabel 3. Jaarlijkse hectare-vergoedingen (over de deelnemende hectares) in het kader van het brutto-experiment

maatregel	vergoeding veen (€)	vergoeding klei (€)	opmerkingen
gespreid maaien (€ 16) en langzamer maaien (€ 9)	25	25	per ha gemaaid land
extra maaitrappen in mei in loonwerk ¹⁾	220	220	per <u>extra</u> maaitrap
langzamer maaien loonwerker ²⁾	35	35	per ha
nestbescherming	55	55	niet op juni-maailand
maaien 1 juni	347	267	
maaien 8 juni	397	391	
maaien 15 juni	499	519	
maaien 22 juni	547	564	
maaidatum met voorbereiding (rustperiode 6 wk) ³⁾	347	267	
vluchtstroken	499	519	
vroege plas-dras (15/2 - 15/4)	627	662	
late plas-dras (15/2 - 15/5)	723	769	
uitrijden ruige mest	78	78	
vergoeding extra planning en registratie	770	770	per bedrijf

¹⁾ als het ophalen van het gras in loonwerk gebeurt, is er per *extra* maaitrap € 220 beschikbaar en voor het zelf langzamer maaien € 9/ha; dus als er twee extra maaitrappen in mei zijn is de vergoeding 2 x € 220 = € 440 plus de vergoeding voor het zelf langzamer maaien

²⁾ uitgegaan is van een halvering van de snelheid van ca 15 km/uur, waarbij het 2x zo lang duurt om een perceel te maaien

³⁾ voorbereiding tot uiterlijk 7 mei

4.2 Overleg over de maatregelen met de deelnemers

Met de deelnemers is intensief overleg gevoerd over de extra te treffen maatregelen. Dit heeft onder meer geleid tot het volgende:

- Het creëren van maaitrappen in mei is in alle gebieden tot op zekere hoogte reguliere praktijk, in Friesland zelfs zodanig dat op dit punt geen extra inspanningen nodig leken. In West-Nederland zijn op dit punt wel extra inspanningen gecontracteerd, hoewel niet altijd helemaal duidelijk was welke meerwaarde hiermee wordt geleverd ten opzichte van de bestaande praktijk van maaien. Dit zal worden besproken bij de evaluatie van 2003.
- Het omgekeerde geldt voor het creëren van kleinschalige plas-drassituaties. Hier zijn in Friesland contracten gesloten voor (delen van) percelen die in een nat voorjaar door hun lage ligging sowieso plas-dras staan. De vergoeding wordt berekend voor de periode dat de percelen daadwerkelijk plas-dras staan. In een droog voorjaar, als zich geen plas-dras voordoet, wordt geen vergoeding verstrekt. In West-Nederland is alleen plas-dras gecontracteerd voor (delen van) percelen die actief onder water worden gezet.
- De oppervlakteverhouding tussen maailand en beweid land is flexibel en afhankelijk van het groeiseizoen. Maai- en weidepercelen zijn uitwisselbaar: het maaidatumbesluit kan (tot op zekere hoogte) rouleren over de bedrijfsoppervlakte. Als een perceel maailand verhuist, verhuizen eventueel gecontracteerde vluchtstroken mee. Daarmee zijn ook de vluchtstroken dus deels roulerend gecontracteerd.
- Vluchtstroken die bij de eerste snede tot 15 juni blijven staan, hoeven bij daaropvolgende beweiding niet te worden uitgerasterd. Naar verwachting zullen deze stroken bij beweiding voldoende dekking blijven bieden aan kuikens, omdat het lange gras maar gedeeltelijk wordt afgegraasd.
- In Friesland vindt (veel meer dan in West-Nederland) op toenemende schaal zomerstalvoeding plaats. Doordat hiertoe in het voorjaar dagelijks stroken vers gras worden gemaaid, ontstaan met wat extra inspanning (rekening houdend met de ligging en uitkomstdata van de legsels) vanzelf maaitrappen die gunstig kunnen zijn voor weidevogels. Deze moderne variant van maaitrappen is speciaal voor de Friese deelnemers die zomerstalvoeding toepassen, vervat in een beheerpakket. Voor dit pakket, dat aansluit bij een agrarisch gezien gunstige werkwijze, geldt geen vergoeding.

- Naast een voorbereidingspakket met een rustperiode van zes weken is in Friesland ook een voorbereidingspakket met een rustperiode van vier weken (15 mei tot 15 juni) overeengekomen. Dit is de periode dat de gruttokuikens nog niet vliegvlug zijn en afhankelijk zijn van lang gras.

5 De gebiedsmozaïeken

Voorjaar 2003 zijn voor elk gebied en elk deelnemend bedrijf 'gruttomozaïekplannen' opgesteld. Een essentieel kenmerk van een goed gruttomozaïekplan is een voldoende oppervlakte met lang gras in de periode half mei – half juni. Het lange gras moet gruttokuikens voldoende dekking en voedsel bieden om de kwetsbare periode tussen het uitkomen uit het ei en het vliegvlug worden door te komen. Voor de grutto's ligt in deze fase de *bottleneck*. De benodigde oppervlakte is afhankelijk van het aantal gruttofamilies dat in een gebied aanwezig is. In de mozaïekplannen is uitgegaan van de broedvogeldichtheden van 2002 plus 25%: de benodigde oppervlakte kuikenland is met 25% vergroot in de verwachting dat de populatie de komende jaren zal toenemen. De omrekening van gruttodichtheden naar de benodigde oppervlakte laat gemaaid land is beschreven in Terwan & Guldemond (2002). Hierbij zijn (in termen van benodigde oppervlakte laat gemaaid land) een minimum- en een maximum-variant berekend:

- in de minimumvariant zijn we uitgegaan van een maximale dichtheid van 1,3 gruttofamilies met kuikens per ha;
 - in de maximumvariant zijn we uitgegaan van een dichtheid van 1 familie met kuikens per ha.
- De verdeling van de verschillende beheersmaatregelen over de zes gebieden tezamen is te zien in figuur 2.

Oppervlakte 'kuikenland' als belangrijke indicator

Zoals gezegd is de kuikenoverleving een cruciale factor in het behoud van gruttopopulaties. Daarom lijken de (gezamenlijke) maatregelen in de sfeer van kuikenoverleving (zie § 4.1) een goede indicator voor de toegevoegde waarde van de gerealiseerde gebiedsmozaïeken. Deze hebben we samengevat onder de noemer 'kuikenland'. Hiertoe rekenen we:

- de oppervlakte maaidatumcontracten (met en zonder voorbeweiding);
- de oppervlakte 'strokenmaaien' bij stalvoeding. Deze vorm van graslandgebruik biedt in principe ook voldoende lang gras voor gruttokuikens;
- de oppervlakte 'vluchtstroken'. Hierbij moet worden bedacht dat vluchtstroken niet alleen bijdragen aan de bescherming van kuikens, maar ook aan het leggen van verbindingen met percelen met langer gras (dekking, voedsel).

In tabel 4 is in detail weergegeven welke oppervlaktes kuikenland in de verschillende gebieden nodig zijn en welke zijn gecontracteerd. De figuren 3 en 4 zijn bovendien geheel toegepitst op deze indicator.

Daarnaast is de *ruimtelijke situering* van de verschillende onderdelen van het gruttomozaïek een belangrijke factor. Deze indicator kan lastig worden verrat in een kengetal, maar is wel visueel te beoordelen – zie hiervoor de kaarten in bijlage 2 van dit rapport.

Karakter gebiedsmozaïeken

In dit hoofdstuk beschrijven we aan de hand van tabel 4 en de figuren 2 t/m 4 de gebiedsmozaïeken in de zes experimentgebieden. Daarbij gaat grofweg het om de volgende aspecten:

- hoe is het mozaïek samengesteld?
- is er voldoende 'kuikenland' gecontracteerd?
- wat hebben de deelnemers extra gerealiseerd ten opzichte van de reeds (via de SAN) gecontracteerde hectares?
- is er reservaatland betrokken in het mozaïek? Zo ja, op welke manier?

Vooraf zij vermeld dat er op alle percelen waarop geen andere beschermingsvorm plaatsvindt, standaard nestbescherming plaatsvindt. Soms geldt dat zelfs voor maaidatumland (vroeg maaidata zoals 1 juni). Ten slotte moet worden bedacht dat hier de *geplande* mozaïeken worden beschreven; bij de evaluatie van 2003 zal blijken in hoeverre deze 1:1 konden worden gerealiseerd.

5.1 Delfstrahuizen

Het betrokken mozaïekgebied bij Delfstrahuizen is in totaal 281 ha groot. De maaidatum percelen in juni zijn redelijk verdeeld over het gebied en over 4 trappen (1, 8, 15 en 22 juni). In mei zijn geen extra maaitrappen afgesproken. Het aanbrengen van tenminste 2 trappen (grofweg rond 10 mei en 15 à 20 mei) is in het gebied regulier. Verder is kenmerkend voor dit gebied dat op nagenoeg alle percelen zonder bijzonder beheer vluchtstroken worden aangelegd van 3 m breed, die blijven staan tot 15 juni. Ook onderscheidt het gebied zich door 20 ha voorbereiding met rust tot 15 juni. Ook de oppervlakte stalvoeding/strokenbeheer is met 19 ha vrij groot. In het zuidoostelijk deel van het gebied is een stuk met alleen vluchtstroken (tot 15 juni), maar zonder andere soorten kuikenland. Een deel van dit gebied ligt ook meer dan 500 m van 15 juni-percelen (de gemiddelde actieradius van een gruttokuiken), maar is er wel mee verbonden door vluchtstroken. Het zenderonderzoek moet uitwijzen of het mozaïek met strokenbeheer hier voldoet. In de benodigde oppervlakte kuikenland van 82-106 ha is met 131 ha ruim voorzien. Binnen het experimentgebied ligt 12 ha weidevogelreservaat van SBB (het Zandhuizerveld). In het gebied wordt al jaren in nauwe samenwerking met de Vogelwacht intensief aan nestbescherming gedaan (nazorg).

Voor de ruimtelijke situering van de beschermingsmaatregelen zie kaart 1 in bijlage 2.

Extra inspanningen

In dit gebied doen de boeren al aan een vorm van mozaïekbeheer in het kader van een SAN-pakket voor collectief weidevogelbeheer. De extra inspanningen ten opzichte van dit pakket zijn:

- op ca 10 ha is de maaidatum verder uitgesteld van 1 juni naar 15 juni;
- er is ca. 8 ha extra 1 juni-beheer bijgekomen;
- er is 20 ha voorweiden met rust tot 15 juni bijgekomen;
- op percelen zonder bijzonder beheer zijn voor een oppervlakte van 10,5 ha vluchtstroken gecreëerd van 3 m, die blijven staan tot 15 juni. Deze vormen extra verbindingen met de percelen met lang gras (kuikenland);
- op alle maailand wordt langzaam gemaaid, geschud en gewierst;
- in overleg met SBB wordt in het reservaat verruiging bestreden en wordt een vroege maaitrap in mei aangelegd.

5.2 Fjûrlannen

De totale oppervlakte van het mozaïekplan in de Fjûrlannen is 279 ha. Ook in dit gebied wordt voor een deel in het benodigde kuikenland voorzien door strokenbeheer in het kader van stalvoeding, maar dit aandeel is beduidend lager dan in de andere twee Friese gebieden. De benodigde oppervlakte kuikenland (29-37 ha) is met 85 ha zeer ruim gecontracteerd. In dit gebied wordt in mei doorgaans pas na 15 mei voor het eerst gemaaid, omdat het eerste gras in het vroege voorjaar door grote aantallen ganzen wordt weggevreten. In de tweede helft van mei wordt het gras voor de eerste snee gewoonlijk in twee trappen gemaaid. Bij de maaidatumpercelen in juni ligt het accent vrij sterk aan de vroege kant, op 1 juni. De oppervlakte 8 juni- en 15 juni-beheer is beperkt. Een specifieke maatregel in dit gebied vormt de flexibele inzet van vluchtstroken. De boeren hebben zich verplicht om tenminste 2% van de bedrijfsoppervlakte te realiseren als vluchtstroken. De ligging is echter niet vast, maar wordt jaarlijks afgestemd op de aanwezigheid van nesten en kuikens. Deze afspraak is overgenomen uit het collectief weidevogelbeheer, dat ook in dit gebied al plaatsvindt. Ook gebiedsspecifiek is het pakket voorbereiding met een rustperiode tussen 15 mei en 15 juni. Weliswaar is de rustperiode korter dan het standaardpakket, maar heeft wel betrekking op de periode dat er gruttokuikens aanwezig zijn. Er ligt geen reservaat binnen het mozaïekplan. Wel liggen er enkele weidevogelreservaatpercelen direct aangrenzend. Een stuk van 1,5 ha plas-dras op de grens van het boerenland en het reservaatgebied maakt deel uit van het mozaïek. In het gebied wordt de laatste jaren in nauwe samenwerking met de Vogelwacht intensief aan nestbescherming gedaan (nazorg).

Voor de ruimtelijke situering van de beschermingsmaatregelen zie kaart 2 in bijlage 2.

Extra inspanningen

Ook in de Fjûrlannen doen de boeren aan collectief weidevogelbeheer in het kader van de SAN. De extra inspanningen in het kader van het experiment zijn:

- ca 10 ha extra juni-beheer;
- verder uitstel van de maaidatum van 1 juni tot 8 en 15 juni op ca. 6 ha;
- voorweiden met een rustperiode tussen 15 mei en 15 juni op ca 12 ha;
- op alle maailand wordt langzaam gemaaid, geschud en gewierst.

De extra inspanningen zijn beperkt. Dat komt doordat het mozaïek met het SAN-beheer al redelijk in elkaar zat (met uitzondering van late maaidatumpercelen).

5.3 Gerkesklooster

Het mozaïekplan in Gerkesklooster heeft betrekking op 260 ha. Het mozaïek kenmerkt zich door een groot blok juni-land gelegen in het midden van het experimentgebied. Elders ligt betrekkelijk weinig uitgesteld maaidatumland, maar wordt op een relatief grote oppervlakte aan strokenbeheer gedaan voor stalvoeding (40 ha). Op dit punt onderscheidt Gerkesklooster zich van de andere gebieden. Bij stalvoeding hebben de boeren goede ervaringen met overleving van gruttokuikens. Doordat een perceel als het ware volgens meerdere kleine maaitrappen wordt gemaaid, is steeds lang gras voorhanden waarin de kuikens terecht kunnen. De boeren werken al jaren volgens dit systeem en letten scherp op de aanwezigheid van kuikens. Uit de effectmetingen zal blijken of dit systeem ook werkelijk effectief is. De aantalsontwikkeling van de grutto over de laatste paar jaar ondersteunt de stelling van de boeren. In de gebieden waar relatief veel met stalvoeding wordt gewerkt (Gerkesklooster en Delfstrahuizen) is de gruttostand tussen 2000 en 2002 met 40 – 60% toegenomen (*Weidevogelmozaïekbeheer Noord-Nederland – Resultaten 2002. BoerenNatuur, Drachten, 2002*).

In de omgeving van het blok met juni-land valt een vrij groot 'gat' van percelen zonder geschikt lang gras eind mei/begin juni. In het gebied zijn ook weinig vluchtstroken gecontracteerd. Gruttokuikens in deze deelgebieden hebben misschien moeite om het kuikenland (juni-percelen of percelen met stalvoeding) te bereiken. Een ander opvallend kenmerk van dit mozaïek is dat er voor de eerste snede nauwelijks wordt geweid. Deze boeren maaien vrijwel de hele eerste snee (voor stalvoeding of voor inkuilen) en doen de koeien pas voor de tweede snee naar buiten. Op enkele percelen loopt jongvee al wat eerder buiten. Het land voor inkuilen in mei wordt normaal in 2 tot 3 trappen gemaaid (rond 8, 13 en 20 mei). Er zijn geen extra maaitrappen in mei afgesproken. Enkele stukken staan plas-dras, maar dat is op basis van stagnerende afwatering en niet door actief oppompen. In een droog voorjaar als 2003 werkt dat echter nauwelijks. Binnen het plangebied ligt geen reservaat. Aan de overzijde van de spoorbaan liggen langs de oevers van de Lauwers lage percelen van SBB, die als slaappleaats voor steltlopers fungeren. In het gebied wordt al jaren in nauwe samenwerking met de Vogelwacht intensief aan nestbescherming gedaan (nazorg). In het gebied was 62-81 ha kuikenland nodig en is 85 ha gerealiseerd. Voor de ruimtelijke situering van de beschermingsmaatregelen zie kaart 3 in bijlage 2.

Extra inspanningen

Ook in Gerkesklooster borduren de deelnemende boeren voort op het mozaïekbeheer dat ze al een aantal jaren in het kader van een SAN-pakket voor collectief weidevogelbeheer toepassen. De extra inspanningen voor het experiment zijn:

- verder uitstel van de maaidatum van 8 juni tot 15 juni op ca 15 ha;
- extra juni-beheer op 2,5 ha;
- ca 1.200 m plus 1 ha vluchtstroken;
- langzaam maaien, schudden en wiersen op alle maailand.

De extra inspanningen ten opzichte van het collectieve SAN-beheer zijn beperkt. Dat komt omdat er voor het SAN-beheer al een redelijk mozaïek werd gerealiseerd.

5.4 Midden-Delfland

Het experimentgebied in de Klaas Engelbrachtspolder in Midden-Delfland is 208 ha groot en beslaat bijna de gehele polder, met uitzondering van een aantal percelen langs de randen van de polder. Verspreid door het gebied, maar vooral in het westelijk deel van de polder, liggen percelen met een uitgestelde maaidatum (deels met voorbeweiding). Daarnaast is er 3,0 ha aan vluchtstroken gerealiseerd. In totaal is er 36,4 ha kuikenland gerealiseerd, 17% van het experimentgebied en

tussen de minimaal (33 ha) en maximaal (44 ha) benodigde oppervlakte in. In de rest van het maailand (98 ha) zijn één of twee maaitrappen in mei overeengekomen. In de hele polder wordt nestbescherming toegepast. Voor 16,3 ha is ruige mest gecontracteerd. Hoeveel ruige mest in totaal uitgereden wordt is niet bekend. Er is geen plas-dras in het mozaïek opgenomen en er is geen reservaatland in de nabijheid.

Voor de ruimtelijke situering van de beschermingsmaatregelen zie kaart 4 in bijlage 2.

Extra inspanningen

Vergeleken met wat er al gebeurde (en was gecontracteerd) aan weidevogelbeheer, zijn de volgende extra inspanningen overeengekomen:

- 20 ha maaidatumland (10,6 ha 1 juni, 9,4 ha 8 juni);
- verdere uitstel van bestaand juniland op 5,4 ha (5,4 ha van 1 juni naar 15 juni);
- 4,3 ha maaidatumland met voorbeweiding;
- 3,0 ha vluchtstroken;
- langzaam maaien, schudden en wiersen op alle maailand.

Daarnaast zijn er op 98 ha maaitrappen in mei gecontracteerd. Deze waren echter deels al reguliere praktijk. Ook is er 16,3 ha ruige mest gecontracteerd, die deels al bestaande praktijk was.

5.5 Alblasserwaard

Het gruttomozaïek in de polder Noordzijde in de Alblasserwaard omvat 254 ha en beslaat het westelijke deel van de polder ten noorden en zuiden van de Tiendweg. Verspreid door het gehele gebied liggen percelen met uitgestelde maaidatum. Daarnaast is er 3,1 ha aan vluchtstroken en 0,6 ha plas-dras gecontracteerd. In totaal is er 53 ha maaidatumland ('kuikenland') gerealiseerd, 21% van het experimentgebied en ruim voldoende gezien vanuit de benodigde oppervlakte (34-44 ha). Op 117 ha overig maailand zijn twee of drie maaitrappen in mei overeengekomen. Op alle land met een maaidatum niet later dan 8 juni vindt nestbescherming plaats. In het kader van het project is 9,4 ha ruige mest gecontracteerd. Het gebiedsmozaïek omvat geen reservaatland. Voor de ruimtelijke situering van de beschermingsmaatregelen zie kaart 5 in bijlage 2.

Extra inspanningen

Vergeleken met wat er al gebeurde (en was gecontracteerd) aan weidevogelbeheer, zijn de volgende extra inspanningen overeengekomen:

- 33,8 ha maaidatumland (8,3 ha 1 juni, 11,2 ha 8 juni, 6,7 ha 15 juni en 7,6 ha 22 juni);
- 2,5 ha verschuiving van maaidatum (van 1 juni naar 15 juni);
- 12,9 ha maaidatumland met voorbeweiding;
- 3,1 ha vluchtstroken;
- 0,6 ha plas-dras ;
- langzaam maaien, schudden en wiersen op alle maailand.

Daarnaast zijn er op 124 ha maaitrappen in mei gecontracteerd. Deze waren echter deels al reguliere praktijk. Datzelfde geldt ook voor 9,4 ha ruige mest die in het kader van het project is gecontracteerd.

5.6 Amstelland

Het mozaïekplan voor de Bovenkerkerpolder in Amstelland is 286 ha groot en beslaat het zuidelijk deel van de polder aan weerszijden van de weg die de polder in noord-zuidrichting doorsnijdt. Verspreid door de polder, maar wat meer aan de westzijde van de ontsluitingsweg, liggen blokken maaidatumland. Aan de oostzijde van deze weg liggen ook enkele percelen voorbeweid maaidatumland (7,4 ha). Daarnaast ligt er 0,1 ha aan vluchtstroken. In totaal is er 43 ha maaidatumland ('kuikenland') gecontracteerd, 15% van het experimentgebied en minder dan de minimaal (52 ha) en maximaal (68 ha) benodigde oppervlakte. In het overige maailand, 198 ha, worden één, twee of drie maaitrappen gecreëerd. Op 275 ha vindt nestbescherming plaats. Voor de ruimtelijke situering van de beschermingsmaatregelen zie kaart 6 in bijlage 2.

Extra inspanningen

Vergeleken met wat er al gebeurde (en was gecontracteerd) aan weidevogelbeheer, zijn de volgende extra inspanningen overeengekomen:

- 17,0 ha maaidatumland (8,1 ha 1 juni, 8,3 ha 8 juni, en 0,6 ha 22 juni);
- 7,4 ha maaidatumland met voorbeweiding;
- 2,7 ha verschuiven van de maaidatum (van 15 naar 22 juni);
- 0,1 ha vluchtstroken;
- langzaam maaien, schudden en wiersen op alle maailand.

Daarnaast zijn er op 195 ha maaitrappen in mei gecontracteerd. Deze waren echter deels al reguliere praktijk. Datzelfde geldt voor 25,9 ha ruige mest die extra is gecontracteerd.

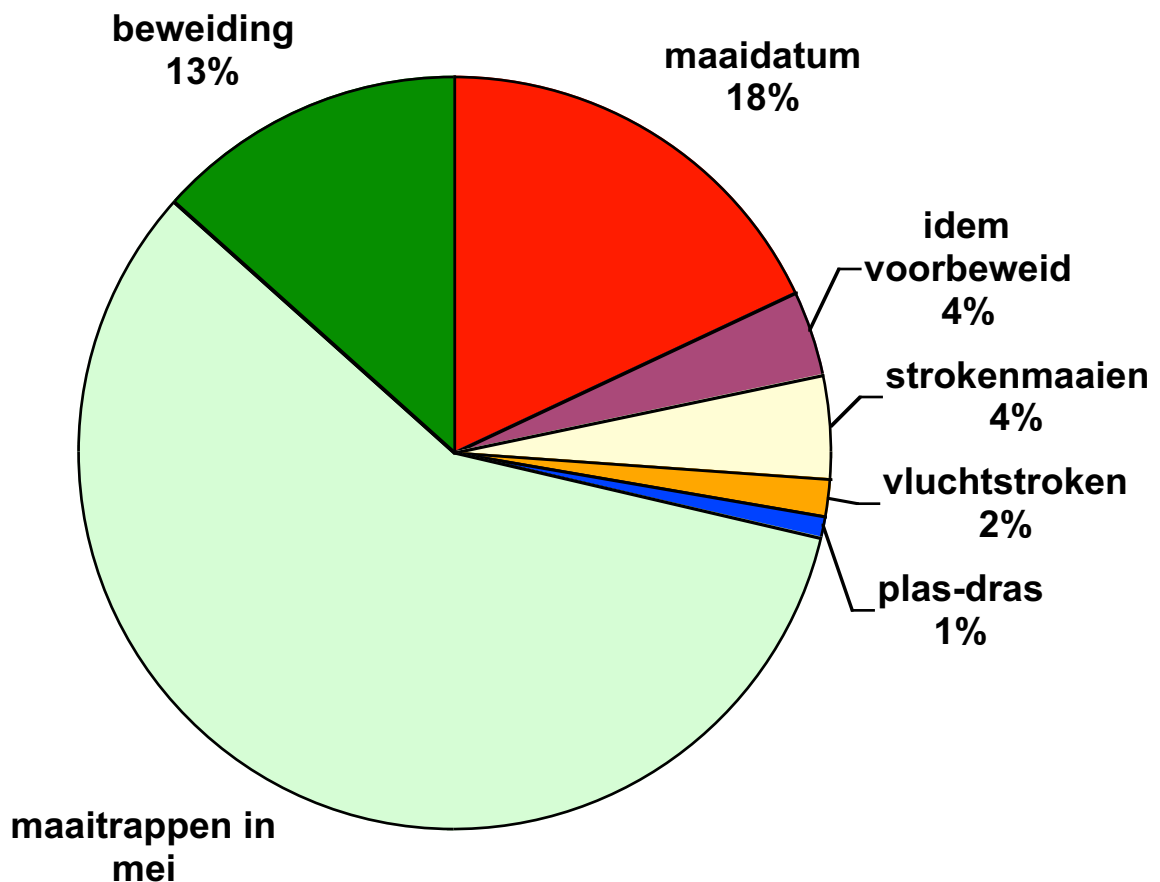
5.7 Beoordeling van de mozaïeken

Bezien we de overeengekomen experimentopzet over alle zes gebieden (tabel 3 en figuren 2, 3 en 4), dan kunnen we het volgende concluderen:

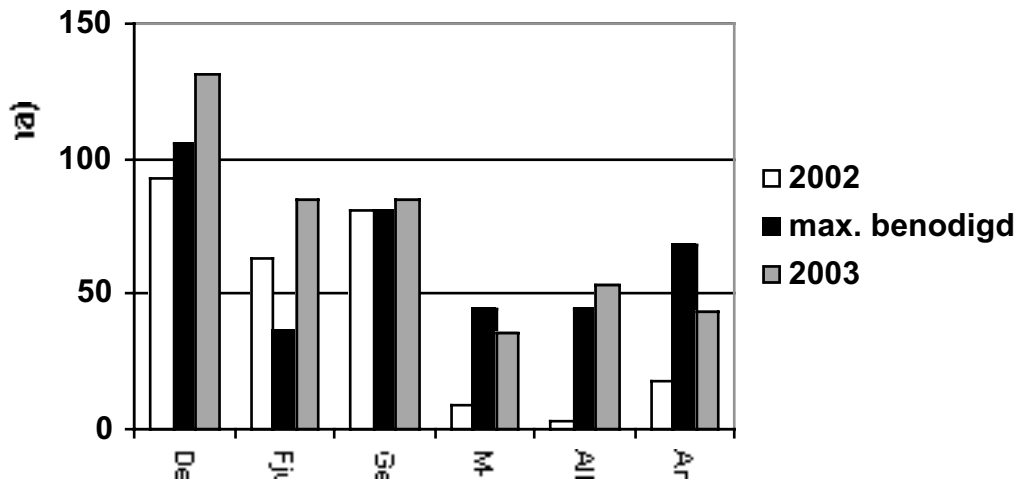
- a. In totaal vinden er grutto-experimenten plaats op 1.568 ha verspreid over zes gebieden. In Friesland is ruim 800 ha gecontracteerd, in West-Nederland bijna 800 ha. De gebiedsoppervlakten lopen niet sterk uiteen; het gemiddelde bedraagt 261 ha. De gruttodichtheden in de zes gebieden kunnen in twee (Friese) gebieden worden gekwalificeerd als zeer goed, in de drie Hollandse gebieden als goed en in één (Fries) gebied als vrij goed.
- b. De mozaïeken bevatten gemiddeld 28% 'kuikenland', 58% maaitrappen in mei en 0,7% plas-dras. Op 17% vindt reguliere beweiding (uiteraard met nestbescherming) plaats. Op alle land minus het zeer laat gemaaide land vindt nestbescherming plaats.
- c. Op basis van het landelijke beeld van de mozaïeken lijken de verschillende fasen van de grutto (vestigings-, nest- en kuikenfase) goed te worden bediend, zij het dat het aandeel plas-drasland (vestigingsfase) wat aan de krappe kant is. Op gebiedsniveau is de verdeling op enkele aspecten, c.q. in enkele gebieden, iets minder optimaal – zie hiervoor de punten d en g).
- d. Alle bedrijven en gebieden tezamen moesten minimaal 297 ha en maximaal 384 ha aan 'kuikenland' realiseren. Dat areaal is ruimschoots gehaald: in totaal is er 436 ha gerealiseerd. Kijken we op gebiedsniveau, dan hebben vier gebieden (alle Friese en de Alblasserwaard) ruim voldoende kuikenland gerealiseerd; Midden-Delfland zit tussen de minimum- en maximumnorm in en Amstelland haalt niet de minimumnorm. In het laatste gebied is dit veroorzaakt door de relatief hoge vogeldichtheid (dus de grote benodigde oppervlakte kuikenland) in combinatie met een relatief laag animo voor 'zwaar beheer'. Niettemin is het percentage kuikenland hier nu 15%. In het Friese Gerkesklooster is de vereiste oppervlakte gehaald door toedoen van een forse oppervlakte 'strokenbeheer' (bij stalvoeding); de oppervlakte 'traditioneel' maaidatumbeheer (eventueel met voorbeweiding) bedraagt hier slechts ongeveer de helft van de benodigde oppervlakte kuikenland. Opname van het 'moderne' strokenbeheer in het experiment heeft echter zeker toegevoegde waarde, omdat deze beheersvorm – zeker in Friesland – in omvang alleen maar zal toenemen.
- e. In het kader van het experiment is 227 ha extra kuikenland en 0,6 ha extra plas-dras gerealiseerd. Daarnaast is op 42 ha de reeds gecontracteerde maaidatum verder naar achteren geschoven. Het totale areaal waarop in het kader van het experiment (extra) maatregelen zijn getroffen bedraagt daarmee 270 ha, ofwel 17% van het totale areaal. De extra inspanningen in de sfeer van maaitrappen in mei en uitijden van ruige mest zijn minder goed kwantificeerbaar, omdat de hier gecontracteerde maatregelen deels wel en deels geen reguliere praktijk waren.
- f. De extra maatregelen voor het creëren van voldoende kuikenland zijn het grootst in West-Nederland: hier is 109 ha extra kuikenland gecontracteerd tegen 65 ha in Friesland. Door de gemiddeld reeds hogere gruttodichtheden in Friesland was hier weliswaar anderhalf keer zoveel kuikenland nodig als in West-Nederland (minimaal 173 versus 119 ha en maximaal 224 versus 156 ha), maar er lag ook al veel meer 'zwaar beheer' bij de start van het experiment. In Delfstrahuizen voldeed de oppervlakte kuikenland voor de start van het experiment zelfs al aan de minimumnorm (figuur 3b). In de Friese gebieden waren er al geschiktere gruttomozaïeken aanwezig (gecontracteerd via de SAN). In West-Nederland moesten verhoudingsgewijs grotere extra inspanningen worden gepleegd om aan de gewenste oppervlakten te komen.

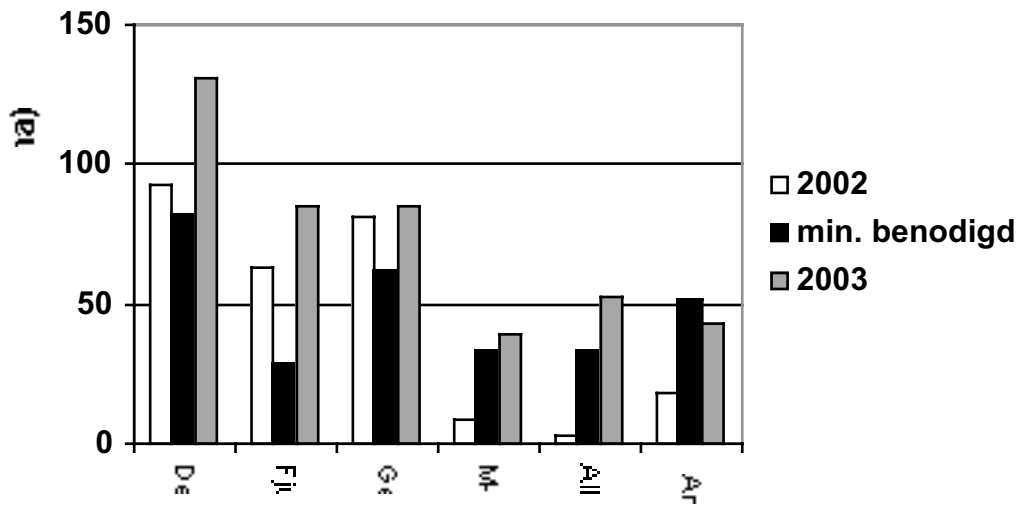
- g. Naast de reeds genoemde verschillen tussen Noord- en West-Nederland zijn nog de volgende verschillen te constateren bij de invulling van de gebiedsmozaïeken (deels zijn deze ook al genoemd in § 4.2):
- in Friesland zijn op het punt van de maaitrappen in mei geen extra inspanningen overeengekomen. Ze zijn uiteraard wel opgenomen als onderdeel van het gebruiksmozaïek. In de West-Nederlandse gebieden is het creëren van maaitrappen in mei overal contractueel vastgelegd. Het contractueel vastleggen van (extra) maaitrappen ligt echter moeilijk, vooral vanwege de weersrisico's die hierbij worden ervaren;
 - in het noorden is op 31 ha de maaidatum van reeds bestaand maaidatumland naar achteren verschoven, in West-Nederland slechts op 11 ha. Op zich is dit verschil logisch omdat het areaal reeds bestaand maaidatum in Friesland veel hoger is;
 - in Fjûrlannen zijn relatief weinig late maaidata (15 en 22 juni) gecontracteerd;
 - in Gerkesklooster ligt het kuikenland vrij sterk geclusterd en vertoont het mozaïek relatief grote 'gaten' zonder extra maatregelen zoals vluchtstroken;
 - in het noorden zijn méér vluchtstroken gecontracteerd en bovendien ook stroken die pas op 15 juni worden gemaaid en dus eigenlijk meetellen als 'regulier' maaidatumland;
 - in het noorden is ook voorbereiding gecontracteerd met slechts 4 weken (i.p.v. 6 weken) rustperiode, in het westen bedraagt de rustperiode altijd zes weken;
 - in het noorden is veel meer (bestaand) plas-drasland betrokken in de experimenten, vooral in Delfstrahuizen. In Fjûrlannen grenst het experimentgebied aan een reservaat met veel plas-drasland. In West-Nederland is alleen in de Alblasserwaard 0,6 ha plas-dras onderdeel van het mozaïek. Deze oppervlakte is speciaal voor het experiment gecreëerd. In de gebieden waar plas-dras ontbreekt (Midden-Delfland en Amstelland), zijn maatregelen voor het vestigingsbiotoop ondervertegenwoordigd.

Figuur 2. Verhoudingsgewijze verdeling (in ha) van de gruttomaatregelen (excl. nestbescherming en ruige mest) over alle zes de mozaïekplannen tezamen

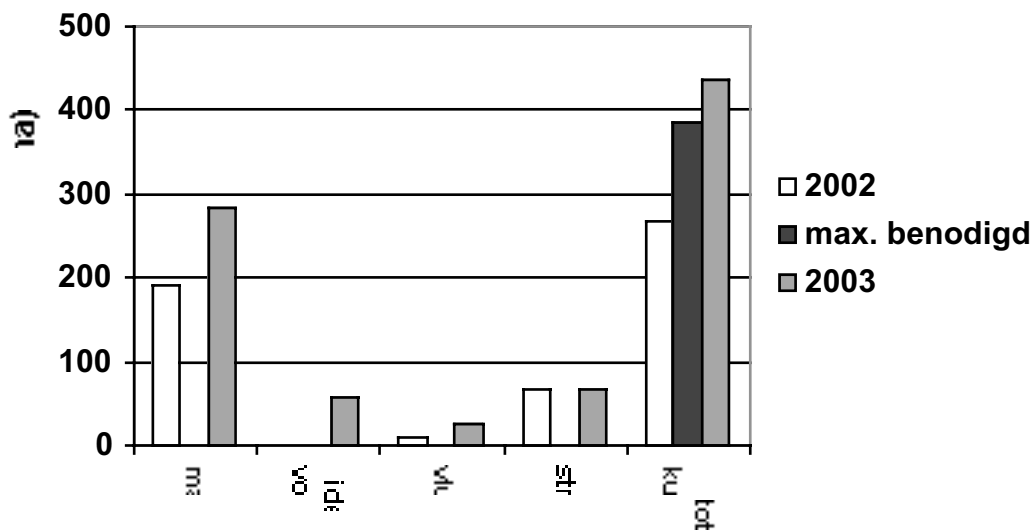

Figuur 3. Toename per deelgebied van de oppervlakte 'kuikenland' (maaidatumland met en zonder voorbereiding, vluchtstroken en strokenbeheer bij stalvoeding) door toedoen van het experiment, en de voor de grutto minimaal. resp. maximaal benodigde oppervlakte

Figuur 4. Toename van de oppervlakte 'kuikenland' voor alle gebieden tezamen, uitgesplitst naar de verschillende typen 'kuikenland'

6 Monitoring

In de opzet van het project "Nederland – Gruttoland" is voorzien in een nauwkeurige monitoring van effecten op weidevogels en bedrijfsvoering.

De monitoring van de effecten op weidevogels, c.q. de grutto, wordt uitgevoerd door een consortium van Alterra, SOVON en bureau Altenburg & Wymenga. Kort samengevat worden in alle zes gebieden territoriumkarteringen uitgevoerd en worden jaarlijks in twee gebieden (één in Friesland en één in West-Nederland) adulte grutto's gezenderd en gevolgd door het broedseizoen heen. Ook krijgen deze grutto's kleurringen om uitspraken te kunnen doen over overleving en plaatstrouw. Verder leveren vrijwilligers een bijdrage door bepaling van het uitkomstresultaat en de verliesoorzaken van legfels.

Daarnaast is het van groot belang dat de deelnemers secuur bijhouden welke (extra) inspanningen zij leveren terwille van het gruttobeheer. Die inspanningen, en de daaraan verbonden kosten, moeten immers meer duidelijkheid opleveren over:

- de extra benodigde financiering voor uitgekiend gruttobeheer;
- de haalbaarheid van aanmerkelijke opschaling van uitgekiend gruttobeheer, in ieder geval in belangrijke gruttogebieden.

De inspanningen waarom het gaat, vallen grofweg uiteen in vier categorieën:

1. Extra inspanningen op het gebied van graslandplanning.
2. Extra arbeidsinspanningen in het veld (langzamer maaien, meer gespreid maaien, bescherming legfels en jonge vogels).
3. Extra kosten in de sfeer van productiederving. Daarbij gaat het vooral om de vraag:
 - of de maaitrappen in mei ook extra productiederving met zich meebrengen (de vergoeding verdisconteert die niet);
 - welke productiederving de voorbeweidingspakketten met zich meebrengen.
4. Extra inspanningen in de sfeer van bedrijfsregistratie/monitoring.

Voor de bedrijfsmatige monitoring is een formulier ontwikkeld dat inzicht moet verschaffen in de bedrijfsmatige gevolgen van gruttobeheer. Dit formulier is bedoeld als aanvulling op de graslandkalender die steeds meer veehouders al gebruiken. Veehouders die geen graslandkalender bijhouden, zullen dat bij deelname alsnog moeten gaan doen. Het formulier bestaat uit twee delen: een algemeen deel met vragen over de extra geleverde inspanningen en een logboek waarop de veehouder in detail (per dag of week) die inspanningen kan bijhouden. De algemene vragenlijst is opgenomen als bijlage 3 bij dit rapport.

Bijlage 1 De precieze bepalingen bij de beheerpakketten

Creëren van maaitrappen in mei

- Er wordt minimaal één maaitrap gecreëerd in mei. Dat wil zeggen: één of meer (delen van) percelen worden in de periode vóór 1 juni gemaaid op een datum die minimaal 7 dagen later is dan de datum waarop de vorige groep percelen is gemaaid.

Langzamer maaien, schudden en wiersen

- De maaisnelheid wordt teruggebracht tot 6 kilometer per uur.
- In het broedseizoen wordt een matige snelheid (eveneens ca 6 km/u) van schudden en wiersen aangehouden.

Nest- en kuikenbescherming

Op alle land (behalve land dat op 15 of 22 juni wordt gemaaid) worden legsels en jonge vogels actief beschermd, en wel door de volgende maatregelen:

- de legsels worden gedurende het gehele broedseizoen opgespoord en gemarkeerd;
- op beweide land worden nestbeschermers geplaatst om vertrapping tegen te gaan;
- op maailand worden de nesten gemarkeerd en worden de nesten bij het maaien ontzien, dusdanig dat een plek van ca 10 m² rondom het nest niet wordt meegemaaid;
- de legsels worden ontzien bij alle overige veldwerkzaamheden in het broedseizoen (rollen, slepen, bemesten, schudden, wiersen etc.);
- bij veldwerkzaamheden wordt scherp gelet op de aanwezigheid van jonge vogels. Worden deze aangetroffen, dan worden ze actief ontzien of verplaatst naar een perceel waar geen werkzaamheden plaatsvinden.

Als kuikens aanwezig zijn in een te maaien perceel (wat te zin is aan fel alarmerende vogels op het perceel), is minimaal één van de volgende maatregelen sterk aanbevolen:

- van binnen naar buiten maaien;
- aan één kant beginnen met maaien en in de richting van een perceel met dekking werken;
- ca. 24 uur van te voren stokken met plastic zakken plaatsen (ca. 5 per ha), zo ver mogelijk uit de buurt van nog aanwezige nesten.

Rustperiode tot 1 juni (resp. 8, 15 en 22 juni)

- Er wordt een rustperiode in acht genomen van 1 april tot 1 juni (resp. 8, 15 of 22 juni).
- Gedurende deze periode worden geen veldwerkzaamheden (rollen, slepen, maaien, bemesten, graslandverbetering, grondbewerking, onkruidbestrijding etc.) uitgevoerd.

De volgende afspraken alleen opnemen bij de ondernemers waar dit aan de orde is:

- Percelen waarop een 8 juni contract rust en die in overleg met en na goedkeuring van de boerderijmedewerker tussen 1 en 7 juni worden gemaaid, krijgen een vergoeding overeenkomstig die voor 1 juni land.
- Percelen waarop een 15 juni contract rust en die in overleg met en na goedkeuring van de boerderijmedewerker tussen 9 en 14 juni worden gemaaid, krijgen een vergoeding overeenkomstig die voor 8 juni land.

Het is aan te bevelen om met name op de 8, 15 en 22 juni-percelen voor de eerste snede geen kunstmest te strooien. Anders ontstaat een te zware snede, die in juni slecht toegankelijk is voor gruttokuikens en die een slecht product oplevert. Bovendien is de hergroei minder.

Rustperiode van zes weken met voorbereiding

- Er wordt een rustperiode in acht genomen van 6 weken (bijv. van 1 mei tot 15 juni, van 8 mei tot 22 juni).
- De voorbereiding eindigt uiterlijk op 8 mei.
- Voorafgaand aan de rustperiode is beweiding toegestaan.
- Gedurende de rustperiode worden geen veldwerkzaamheden (rollen, slepen, maaien, bemesten, graslandverbetering, grondbewerking, onkruidbestrijding etc.) uitgevoerd.

Plas-dras

Vroege plas-dras:

- Het perceel wordt jaarlijks in de periode van 15 februari tot 15 april onder water gezet.
- Het perceel wordt in die periode actief dras gehouden, zodanig dat steeds minimaal de helft van het land onder water staat.
- Na 15 april valt het land droog en wordt het gangbare beheer hervat.

Late plas-dras:

- Het perceel wordt jaarlijks in de periode van 15 februari tot 15 mei onder water gezet.
- Het perceel wordt in die periode actief dras gehouden, zodanig dat steeds minimaal de helft van het land onder water staat.
- Na 15 mei valt het land droog en wordt het gangbare beheer hervat.

Vluchtstroken

- Er worden 'vluchtstroken' voor weidevogels (niet meegemaaide stroken grasland) gecreëerd op percelen die in mei worden gemaaid.
- De vluchtstroken zijn minimaal 4 meter breed en minimaal 1.000 m² (0,1 ha) groot en kunnen in diverse vormen worden gecreëerd (stroken, blokken).
- Vluchtstroken zijn maximaal 20% van de oppervlakte van een perceel.
- De vluchtstroken worden gemaaid minimaal twee weken nadat de rest van het perceel is gemaaid, maar nooit eerder dan 22 mei.
- Bij gefaseerd maaien voor zomerstalvoeding wordt de vluchtstrook gemaaid minimaal twee weken nadat de laatste strook vanuit het reguliere maai-beheer is gemaaid (en nooit eerder dan 22 mei).

Flexibele vluchtstroken

- Vluchtstroken die niet van te voren zijn afgesproken (flexibele vluchtstroken) kunnen in overleg met de boerderijmedewerker worden ingezet tot een afgesproken maximum per bedrijf.

Uitrijden ruige mest

- Er wordt minimaal 10 en maximaal 20 ton ruige mest per ha uitgereden.
- De mest wordt uitgereden vóór 1 april (eerste voorkeur) of in het najaar.

Strokenbeheer bij stalvoeding

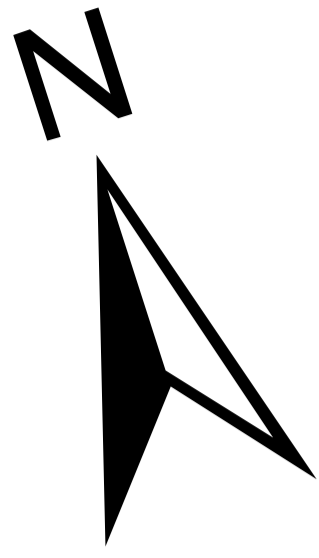
- Het strokenbeheer wordt uitgevoerd conform de bovengeschetste werkwijze.
- De veehouder draagt (in nauw overleg met de vrijwilligers) zorg voor een goede markering van de nesten.
- Er worden alleen stroken gemaaid waar geen nesten liggen en/of kuikens aanwezig zijn.
- Perceelgedeelten met nesten worden pas gemaaid wanneer de nesten zijn uitgekomen.
- Het strokenbeheer wordt uitgevoerd op meerdere naburige percelen, die aansluitend op elkaar of in afwisseling worden gemaaid.

Bijlage 2 De zes gebiedsmozaïeken op kaart

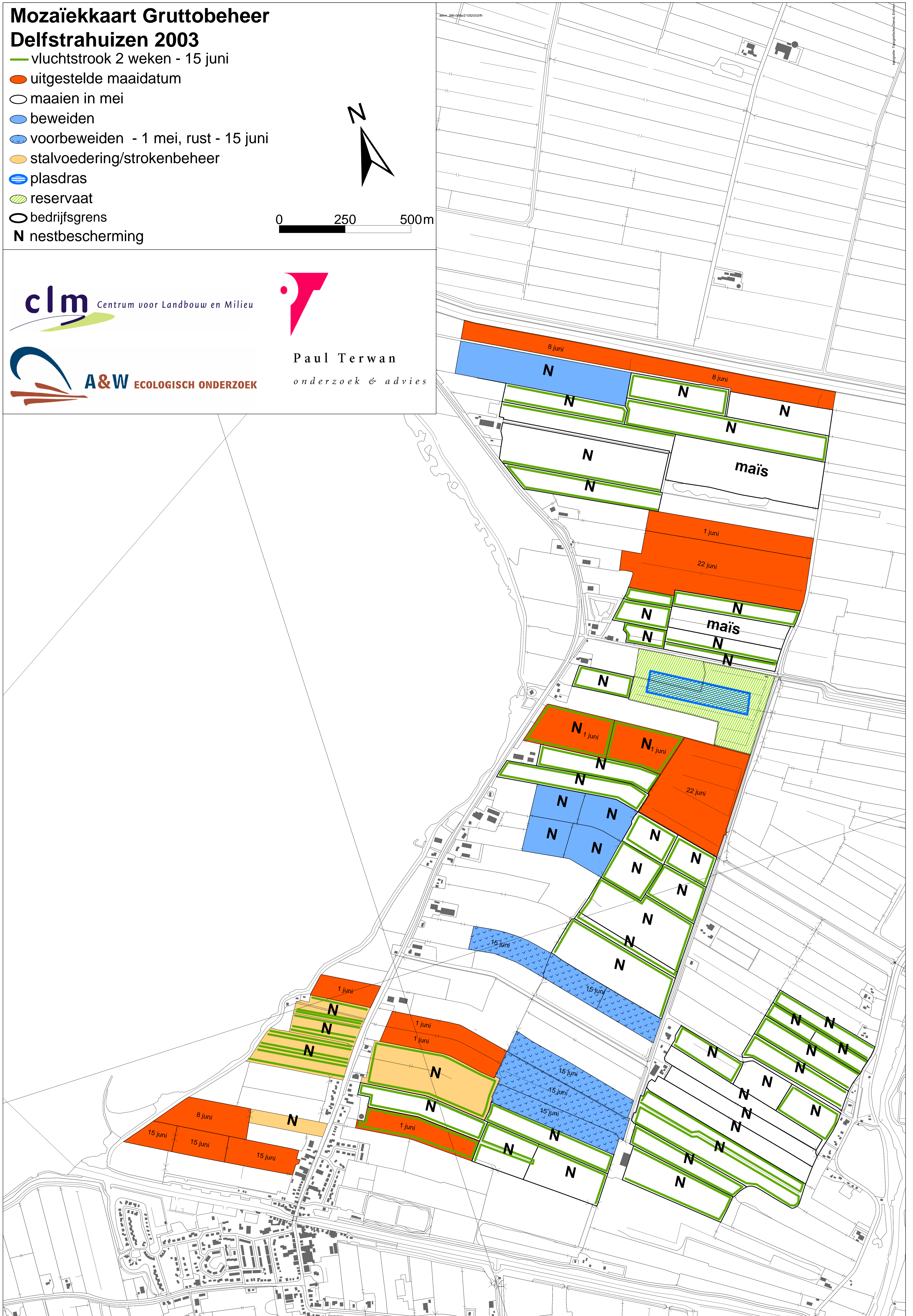
Mozaïekkaart Gruttobeheer Delfstrahuizen 2003

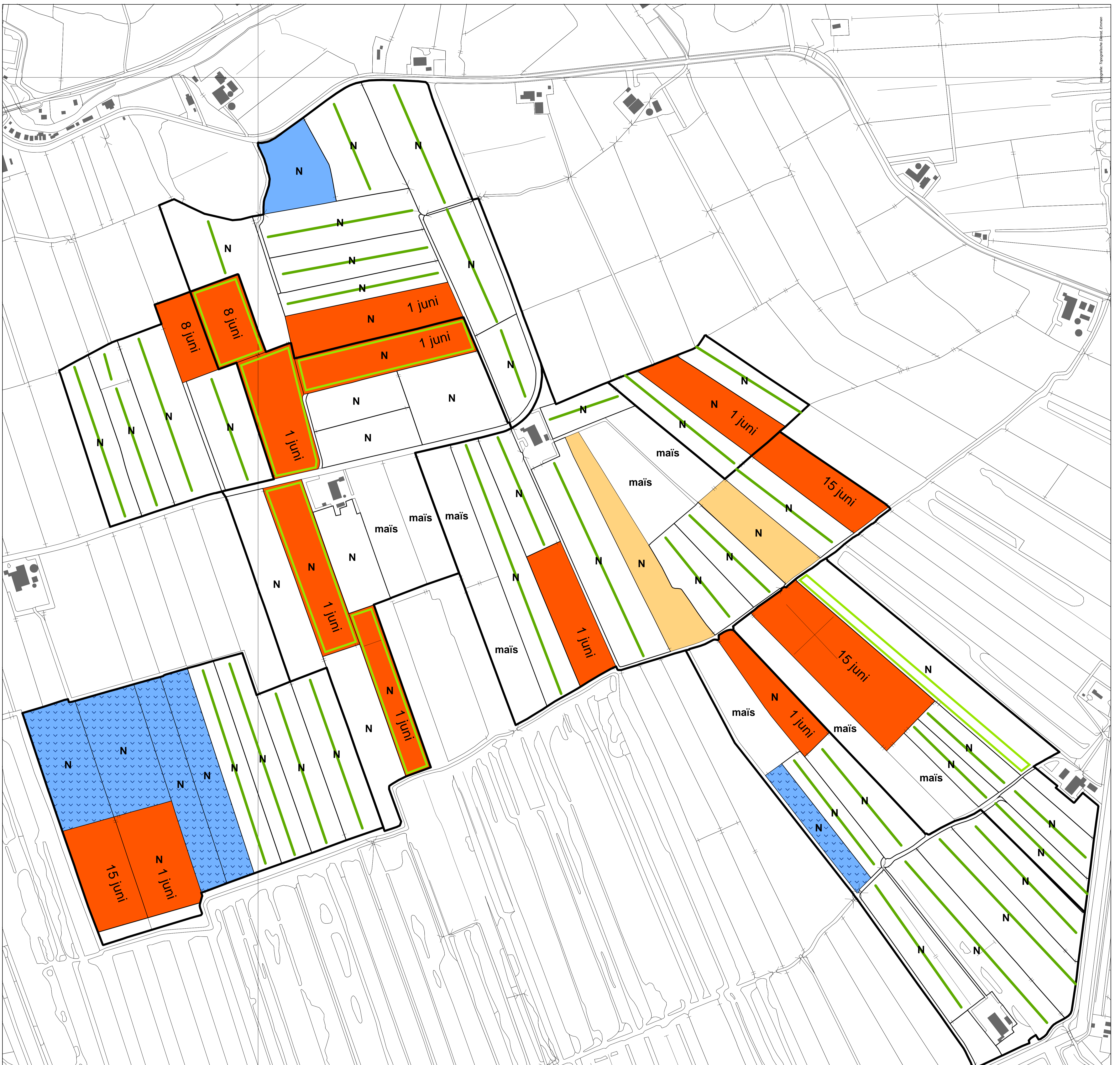
- vluchtstrook 2 weken - 15 juni
- uitgestelde maaidatum
- maaien in mei
- beweiden
- voorbereiden - 1 mei, rust - 15 juni
- stalvoeding/strokenbeheer
- plasdras
- reservaat
- bedrijfsgrens
- N** nestbescherming

0 250 500m

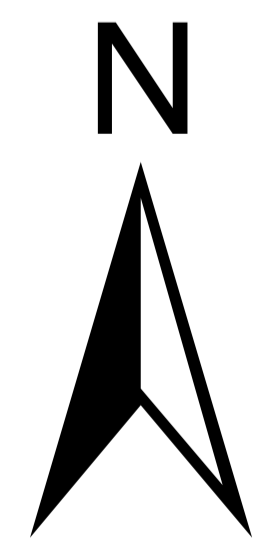
Paul Terwan
onderzoek & advies

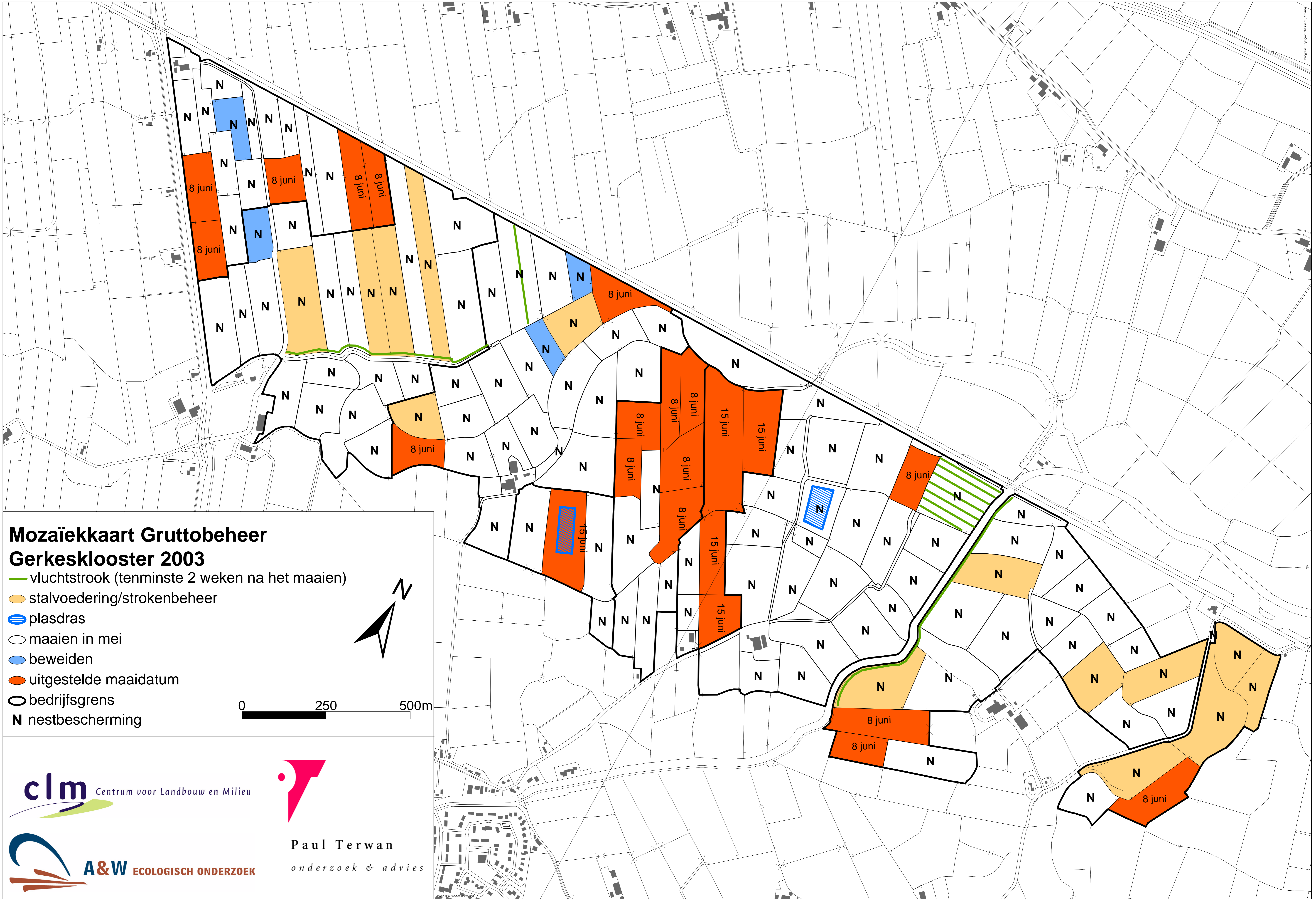

Mozaïekkaart Gruttobeheer Fjûrlannen 2003

- vluchtstrook (tenminste 2 weken na het maaien, flexibel)
- vluchtstrook - 15 juni
- uitgestelde maaidatum
- maaien in mei
- beweiden
- voorbeweiden + 4 weken rust - 15 juni
- plasdras
- stalvoeding/strokenbeheer
- begrenzing eigendom
- N** nestbescherming

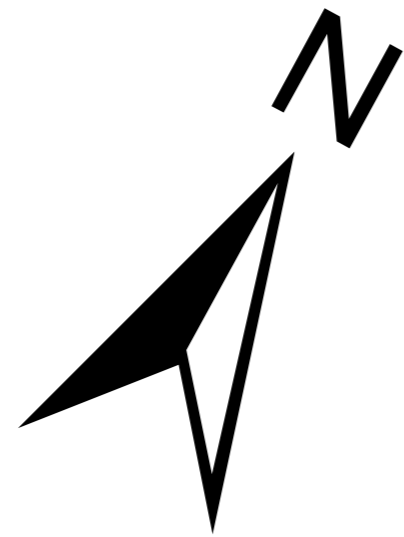
0 250 500m

**Mozaïekkaart Gruttobeheer
Gerkesklooster 2003**

- vluchtstrook (tenminste 2 weken na het maaien)
- stalvoeding/strokenbeheer
- plasdras
- maaien in mei
- beweiden
- uitgestelde maaidatum
- bedrijfsgrens
- N** nestbescherming

0 250 500m

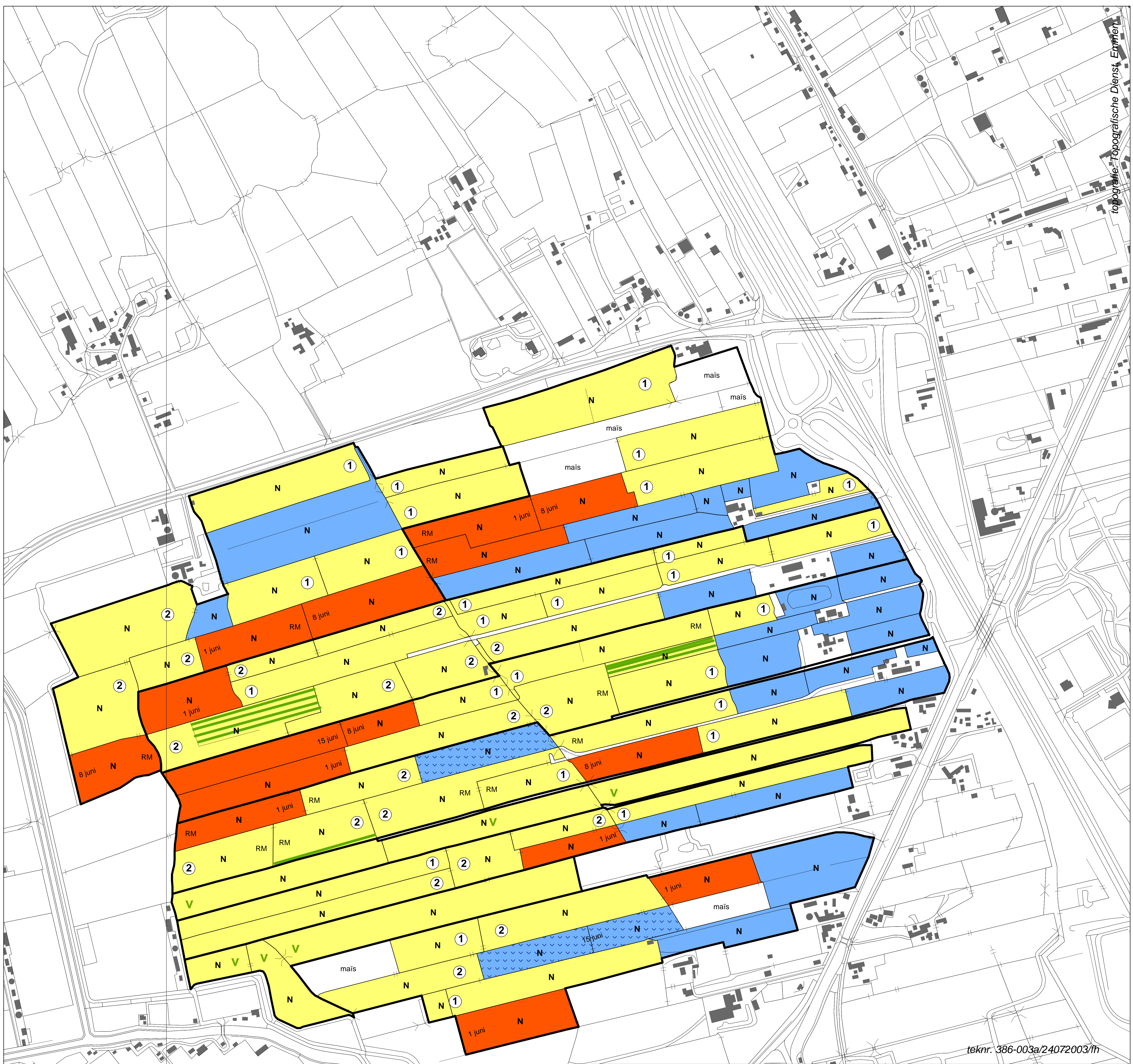

clm Centrum voor Landbouw en Milieu

Paul Terwan
onderzoek & advies

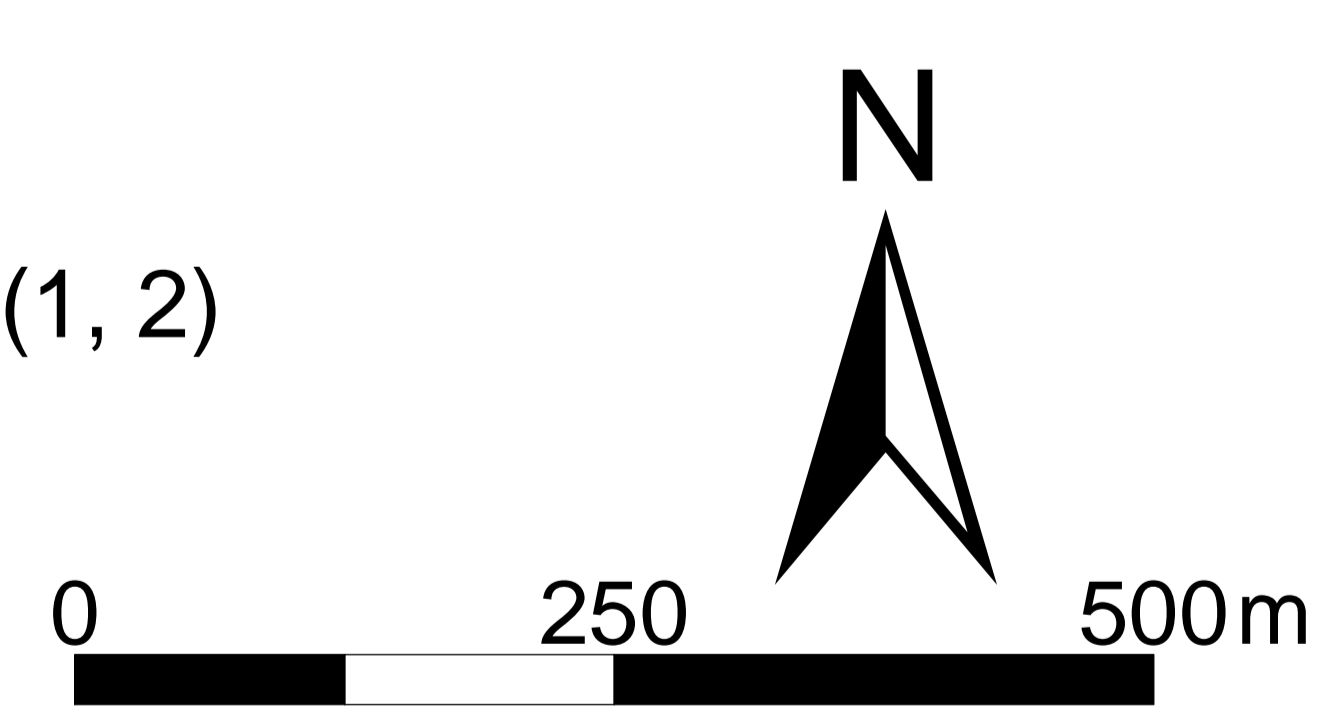
A&W ECOLOGISCH ONDERZOEK

teknr. 386-003a/24072003/m

Mozaïekkaart Gruttobeheer Midden-Delfland 2003

- vluchtstroken (v = eventueel)
- uitgestelde maaidatum
- beweiden
- voorbereiden
- maaien in mei met maaitrap (1, 2)
- eigendomsgrens
- RM ruige mest

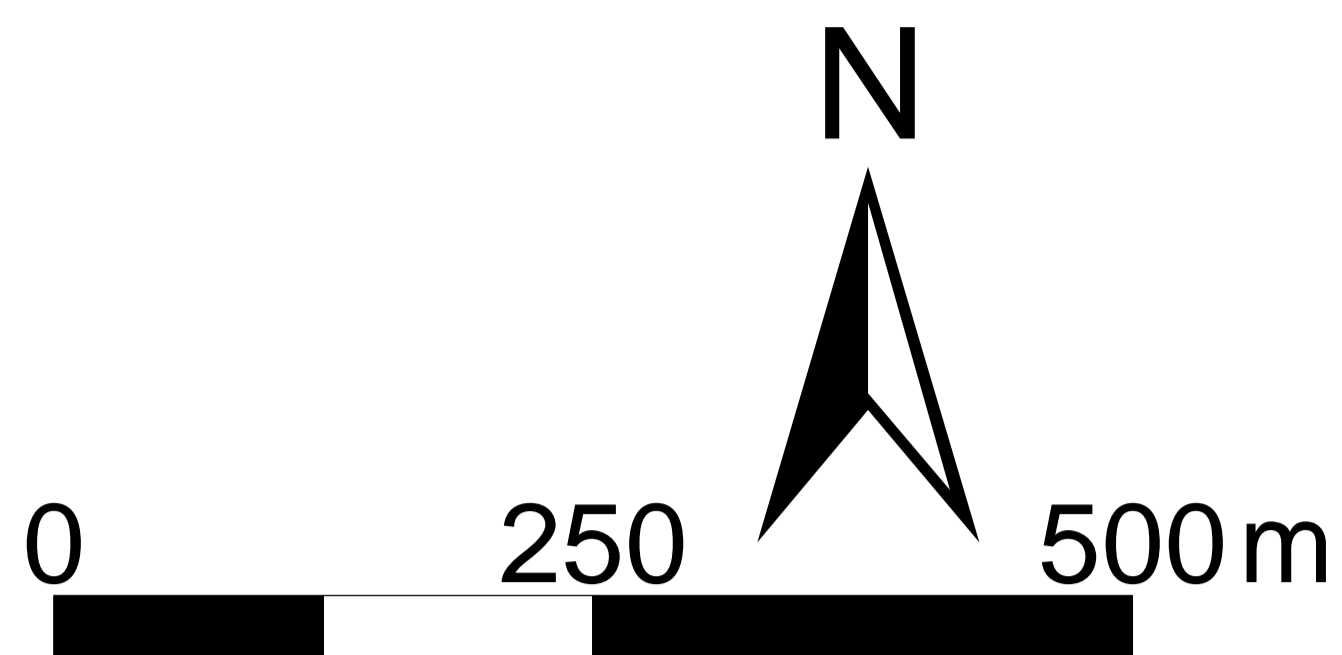

Paul Terwan
onderzoek & advies

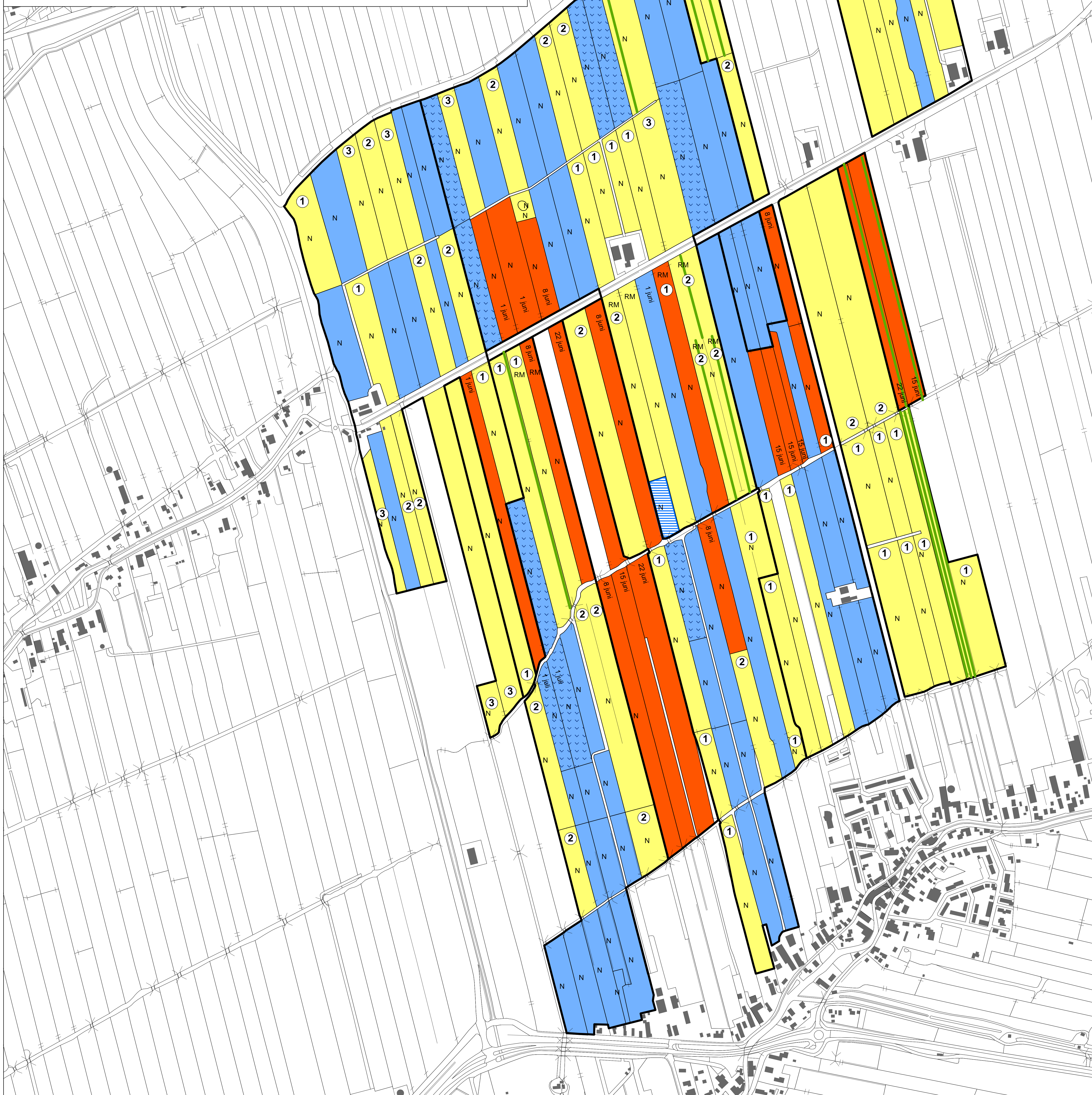
Mozaïekkaart Gruttobeheer Alblasserwaard 2003

teknr. 386-004b/24072003/h

- vluchtstroken
- maaien in mei met maaitrap (1, 2, 3)
- uitgestelde maaidatum
- beweiden
- voorbereiden
- plasdras
- bedrijfsgrens
- RM ruige mest
- N nestbescherming

Paul Terwan
onderzoek & advies

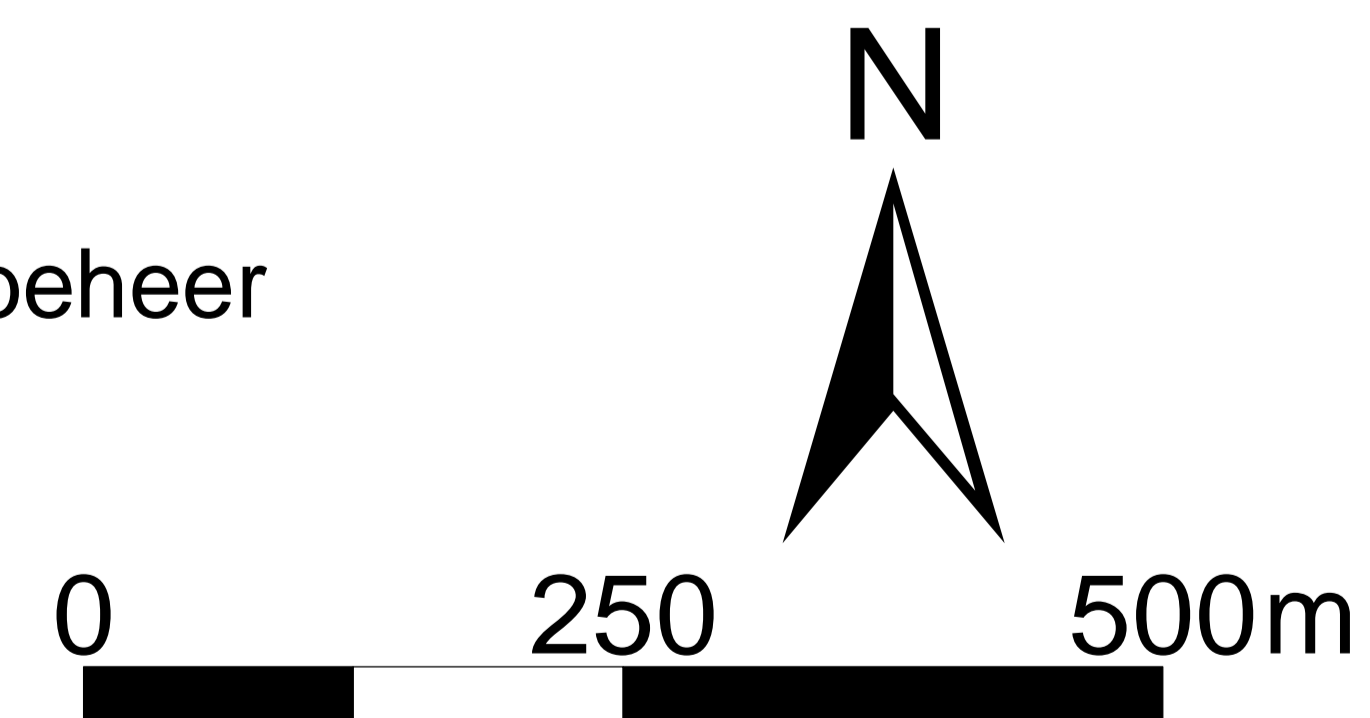
topografie: Topografische Dienst, Emmen

teknr. 386-001a/24072003/fh

Mozaïekkaarten Gruttobeheer Amstelland 2003

- vluchtstrook (tenminste twee weken na het maaien)
- maaien in mei met maaitrap (1, 2, 3)
- beweiden
- voorbereiden
- uitgestelde maaidatum
- zomerstalvoeding/strokenbeheer
- begrenzing eigenaren
- N** nestbescherming
- RM** ruige mest

Paul Terwan
onderzoek & advies

Bijlage 3 Formulier voor de bedrijfsmatige monitoring

Inleiding

In het project "Nederland Gruttoland" willen we ook secuur bijhouden hoeveel (extra) tijd de deelnemers kwijt zijn aan uitgekiend gruttobeheer en welke andere gevolgen er zijn voor de bedrijfsvoering. Zo willen we meer inzicht krijgen in de agrarische ervaringen en inpasbaarheid. Dit registratieformulier bevat de onderwerpen die u als deelnemer wordt geacht bij te houden gedurende de looptijd van het experiment. Voor de goede orde: het gaat hier niet om een controleprotocol of een evaluatieprotocol. Ook de weidevogelgegevens worden apart verzameld.

Doel van de bedrijfsmatige monitoring is dat secuur in beeld wordt gebracht welke (extra) inspanningen u als deelnemer levert ter wille van het gruttobeheer. Deze gegevens moeten meer inzicht geven in de extra kosten van uitgekiend gruttobeheer en daarmee tevens:

- de basis leggen voor beleidsvoorstellen voor (aanvullende) financiering van gruttobeheer;
- zicht geven op de perspectieven van opschaling van deze vorm van weidevogelbeheer.

Basis voor de agrarische monitoring zijn:

- de kaart met beheersmozaïeken zoals voor het desbetreffende gebied is opgesteld;
- de graslandgebruikskalender. We gaan er van uit dat alle deelnemers deze bijhouden. Op bedrijven die daarmee geen ervaring hebben, kan de boerderijmedewerker ondersteuning bieden. Mocht u zelf niet beschikken over een graslandkalender, dan is die ook verkrijgbaar via de boerderijmedewerker.

Formulier en logboekje

Het formulier bestaat uit twee delen:

1. Een algemene vragenlijst over een reeks van bedrijfsmatige aspecten van uitgekiend gruttobeheer. Deze vragenlijst kunt u jaarlijks invullen.
2. Een dagelijks 'logboek' van de extra tijdsinvestering ten behoeve van het project. Wij vragen u om dit logboek dagelijks of minimaal wekelijks bij te houden. Wellicht is het handig om het logboek dicht bij de graslandkalender op te hangen en steeds tegelijk met de kalender in te vullen.

Voor de goede orde: we vragen u steeds naar de *extra* tijdsinvestering, dus bovenop de tijd die u altijd al besteedde aan weidevogelbescherming, of naar de *extra* gevolgen van het project voor de bedrijfsvoering.

Voor alle vragen over dit registratieformulier kunt u terecht bij de boerderijmedewerker.

Wilt u het ingevulde formulier jaarlijks vóór 1 september meegeven aan of opsturen naar de boerderijmedewerker?

Wij danken u bij voorbaat van harte voor het verstrekken van de gevraagde gegevens!

ALGEMENE VRAGENLIJST

1. Bijhouden graslandkalender

Basis voor de monitoring is de graslandkalender. Hierop houdt u tot 1 juli zorgvuldig, van dag tot dag en per perceel, bij hoe het graslandgebruik is verlopen ten aanzien van:

- voorjaarswerkzaamheden als rollen, slepen etc.;
- bemesting (drijfmest, ruige mest, kunstmest, opgebrachte hoeveelheden);
- beweiding (incl. voorbeweiding): welke perioden, welke dichtheden;
- maaien, schudden, wiersen, ophalen: data, tijdbesteding per perceel of maaiblok (om zicht te krijgen op de effecten van een langzamer rijpsnelheid).

In de volgende vragen gaan we nader in op de extra inspanningen bij deze werkzaamheden.

2. Extra arbeid graslandplanning

Hoeveel *extra* tijd (meer dan andere jaren) heeft het uitstippelen van het gruttomozaïek u gekost door:

- a. overleg met de grutto-boerderijmedewerker en anderen: uur;
- b. 'thuis' uitstippelen van maai-/weideschema: uur.

3. Extra arbeid gruttobeheer

Bij deze vragen komen alle werkzaamheden aan bod die u in het dagelijkse logboek hebt bijgehouden. Houdt u ze in het logboek per dag bij, hier vult u de totalen aan het eind van het seizoen in, eventueel uitgesplitst naar type werkzaamheden.

Hoeveel tijd bent u 'in het veld' *extra* (meer dan in andere jaren) kwijt geweest met:

- a. opsporen en markeren van legsels, overleg met de vrijwilliger: ... uur;
- b. ontzien van legsels bij veldwerkzaamheden: ... uur;
- c. bescherming van kuikens:
 - opsporen, verplaatsen: ... uur;
 - plastic zakken plaatsen: ... uur;
 - van binnen naar buiten maaien: ... uur;
 - één kant op maaien: ... uur;
- d. beweiding. Bijvoorbeeld:
 - in kleinere koppels weiden: ... uur;
 - vaker verweiden: ... uur;
 - extra verweidingstijd door meer verspreide ligging beweidde percelen: ... uur;
 - extra rasters (ver)plaatsen: ... uur;
 - anders, nl. : ... uur.
- e. maaien. Bijvoorbeeld:
 - extra tijd door langzamer maaisnelheid: ... uur per ha / maaiblok van ... ha / bedrijf;
 - extra tijd door extra waakzaamheid: ... uur per ha / maaiblok van ... ha / bedrijf;
 - extra loonwerkkosten hierdoor (bijv. ten opzichte van 2002): € ... per ha / maaiblok van ... ha / bedrijf;
- f. schudden en wiersen:
 - extra tijd door langzamer rijpsnelheid: ... uur per ha / maaiblok van ... ha / bedrijf;
 - extra tijd door extra waakzaamheid: ... uur per ha / maaiblok van ... ha / bedrijf;
 - extra loonwerkkosten hierdoor (bijv. ten opzichte van 2002): € ... per ha / maaiblok van ... ha / bedrijf;
- g. oprapen / balen persen:
 - extra tijd door langzamer rijpsnelheid: ... uur;
 - extra loonwerkkosten hierdoor (bijv. ten opzichte van 2002): € ... per ha / maaiblok van ... ha / baal / bedrijf;
- h. extra tijd / kosten door creëren *extra* overeengekomen maaitrappen in mei:
 - extra arbeid door gespreid maaien: ... uur voor extra rijden van en naar perceel;
 - extra loonwerkkosten (bijv. ten opzichte van 2002): € ... voor extra 'voorrijdkosten';
- i. welke andere veldwerkzaamheden (hierboven niet genoemd) hebben u meer tijd gekost?
 -, en wel ... uur;
- j. zijn er ook veldwerkzaamheden die juist minder tijd hebben gekost dan anders?
 -, en wel ... uur.

4. Extra productiederving

Hier gaat het met name om de volgende vragen:

- a. heeft het creëren van *maaitrappen in mei* effect gehad op:
 - de voederwaardeproductie? Zo ja, positief of negatief? Hoeveel kVEM of Euro's verschil denkt u dat er is geweest?
 - de benutting van het 'maaitrappengras' door het vee? Zo ja, positief of negatief? Als u het effect in Euro's moet uitdrukken, om hoeveel, Euro gaat het naar uw idee?
 - hebben de maaitrappen in mei het weerrisico naar uw idee vergroot of juist verkleind?
- b. als u een *voorbeweidingspakket* hebt gesloten:
 - hoe schat u de voederwaardeproductie in van het gras dat hier na de rustperiode is gemaaid? (omcirkel één van onderstaande antwoorden)
Goed / redelijk goed / matig / zeer matig.
 - kunt u de eventuele voederwaardederving op voorbeweidde percelen in Euro's uitdrukken?
- c. heeft het gruttobeheer effecten gehad op andere onderdelen van de bedrijfsvoering of op andere aspecten van de grasproductie of het bedrijfsinkomen?

5. Extra registratie en monitoring

- a. hebt u vaker een graslandkalender bijgehouden of was dit de eerste keer?
- b. hoeveel tijd hebt u besteed aan het bijhouden van de graslandkalender?
- c. als u al eerder een kalender bijhield: hebt u dit jaar door het gruttobeheer méér tijd besteed aan het bijhouden dan anders? Zo ja, hoeveel uur?
- d. registreerde u (c.q. een vrijwilliger) altijd al de legsels op uw land en de lotgevallen daarvan?
- e. hoeveel tijd hebt u besteed aan de legselregistratie?
- f. als u al eerder aan legselregistratie deed, kostte dit het afgelopen jaar door het gruttobeheer meer tijd dan anders? Zo ja, hoeveel uur?
- g. hoeveel tijd hebt u besteed aan het invullen van dit formulier en het achterhalen van gegevens die u daarvoor nodig had?
- h. hoeveel tijd hebt u besteed aan extra overleg met collega's en projectmedewerkers over de voortgang en resultaten van het project?

Tabel 4. Kengetallen van de zes regionale grutto-mozaïekplannen

	Noord-Nederland				West-Nederland			Totaal	
	Delfstra- huizen	Fjûrlannen	Gerkes- klooster	totaal N-NL	Midden- Delfland	Alblasser- waard	Amstelland	totaal W-NL	totaal N- en W-NL
oppervlakte experiment (ha)	281	279	260	820	208	254	286	748	1.568
vergoeding uit experiment (€)	19.491	12.633	8.276	40.400	26.464	44.309	32.846	103.619	144.019
gem. vergoeding per ha (€)	69	45	32	49	127	174	115	139	92
gruttodichtheid in 2002 (per 100 ha)	43	15	35	n.v.t.	24	20	27	n.v.t.	n.v.t.
dichtheid 2002 plus 25%	54	19	44	n.v.t.	30	25	34	n.v.t.	n.v.t.
benodigde opp. kuikenland (min.-max.)*	82 - 106	29 - 37	62 - 81	173 - 224	33 - 44	34 - 44	52 - 68	119 - 156	292 - 380
gerealiseerde opp. kuikenland (ha):	131	85	85	301	36,4	53	43	132,4	433
- waarvan maaidatumland te weten:	81,5	56	43	181	29,1	36,3	35,5	100,9	282
_ 1 juni	23,5	34,5	-	58	14,3	8,3	18,7	41,3	99
_ 8 juni	14	5	29	48	9,4	11,2	5,3	25,9	74
_ 15 juni	6	17	14	37	5,4	9,2	8,3	22,9	60
_ 22 juni	38	-	-	38	-	7,6	3,2	10,8	49
- idem met voorbeweiding	20	12,5	-	32,5	4,3	13,1	7,4	24,8	58
_ voorbeweiding 1/5-15/6	20	-	-	20	4,3	13,1	7,4	24,8	45
_ voorbeweiding 15/5-15/6	-	12,5	-	12,5	-	-	-	-	12,5
- waarvan 'strokenbeheer' (stalvoeren)	19	8,5	40	67,5	-	-	-	-	67,5
- waarvan vluchtstroken	10,5	7,9	1,6	20,0	3,0	3,6	0,1	7,2	27
_ tot 15 juni	10,5	2,1	0	12,6	-	-	-	-	12,6
_ tot 2 weken na maaien	0	5,8	1,6	7,4	3,0	3,1	0,1	6,2	13,6
opp. maaitrappen in mei (ha)***	131,5	189,5	168	489	98	124	198	420	909
opp. langzamer maaien (ha)***	252	267	251	770	131	180	241	552	1.322
opp. betaalde nestbescherming (ha)	180	237	215	632	203	246	275	724	1.356
opp. plas-dras (ha)	7	1,5**	1,3	9,8	-	0,6	-	0,6	10,4
opp. ruige mest (ha)	30	33	16	79	16,3****	9,4****	25,9***	51,6***	130,6
extra gerealiseerde oppervlakte t.o.v. 2002 (ha):									
- maaidatumland	8	10	2,5	20,5	20	33,8	17	70,8	91
- idem met voorbeweiding	20	12	-	32	4,3	12,9	7,4	24,6	57
- extra uitstel maaidatum	10	6	15	31	5,4	2,5	2,7	10,6	42
- vluchtstroken	10,5	-	1,4	12	3,0	3,1	0,1	6,2	19
- plas-dras	-	-	-	-	-	0,6	-	0,6	0,6

* zie toelichting in tekst over berekeningswijze

** plus 50 ha van SBB net buiten het experimentgebied

*** de extra maaitrappen in mei en het langzamer maaien zijn wel degelijk *extra inspanningen* in het kader van het project, maar kunnen bezwaarlijk worden geschaard in de opsomming van *extra gerealiseerde oppervlakte*

****ruige mest gecontracteerd in het kader van het project Francien, voetnoten graag in cijfers veranderen

